

اختیارات شاعری (۲): وزنی

بیا این درس رو به دو بخش تقسیم کنیم، یه بخش، تستایی که با راهکارهای نسبتاً ساده حل میشه و بهتره از تقطیع استفاده کنی، حتی اگه می‌تونی، وزنا رو با خوندن پیدا کن. دسته بعدی همیشه تستایی که نکته‌دارتره و با روشای تستی و بازاری سخته حل بشن. خوشبختانه تو کنکور علاوه بر دسته دوم، از دسته اول هم سؤال میاد و زیاد هم پیش میاد که ازش سؤال بدن. ما هم تو تستا و درستمه به این مدل تستا اشاره می‌کنیم. آقا من می‌خوام تستای اختیار رو تو کنکور جواب ندم، چون خیلی سخته! حتی ما می‌گیم که اگه خدای نکرده (تو اردیبهشت و خرداد) به اینجا رسیدی که تستای اختیار کنکور رو نونی، حداقل این تستای نکته‌دار رو بلد باش که اگه تو کنکور اومد، جواب بدی. دسته دوم حرفه‌ای‌تره و نیاز به تسلط روی وزنا داره: پس مجدد یادت باشه که برای حل دسته دوم تستا، باید بری درسای عروض یازدهم و درس ۲ دوازدهم رو مرور کنی و بعدش بیای سراغ این دسته از تستا. (البته بعضی از وزنا هستن که تأثیری تو این اختیارا نداره و فقط اختیار هجای پایانی رو می‌پذیرن، مثل تکرار «فعلولن»، «فاعلاتن»، «مفاعیلن»، «مستفعلن» و وزن دوری «مستفعلن فعلولن».)

(این وزنا هم قابل شما رو نداره، خیلی سخته نیستند که اصلاً تمرین خاصی بخوان.) دست آخر هم یه سری تستای ترکیبی وجود داره که کسی توش موفقه که بتونه اختیار درستی رو انتخاب کنه. خیلی وقتا این تستا با بررسی یکی از اختیارا حل میشه یا حداقل دو تا گزینه رد میشه: پس حتماً به روش حلی که برات میاریم توجه کن.

اختیارات وزنی

در درس پنجم یاد گرفتیم که شاعر بنا به ضرورت و طبق اختیارات زبانی می‌تواند در تلفظ شعر تغییری ایجاد کند. حالا باید دسته دوم اختیارات یعنی اختیارات وزنی را بررسی کنیم. اختیارات وزنی آن دسته از اختیاراتی هستند که شاعر طبق آن، تغییراتی اندک در وزن شعر ایجاد می‌کند. اختیارات وزنی ۴ نوع هستند:

- ۱ بلند بودن هجای پایانی مصراع
- ۲ آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن
- ۳ ابدال
- ۴ قلب

آموزش و تمرین سمعی

حواستون باشه: این ترتیبی که در بالا اومده، اهمیت زیادی داره. اگه تو تستای ترکیبی اختیارات می‌خوای سریع‌تر به نتیجه برسی، بر اساس این ترتیب، سراغ گزینه‌ها برو: یعنی اول اختیار «بلند بودن هجای پایانی» رو تو همه ابیات بررسی کن، بعد اختیار «آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن» و بعد «ابدال» و آخر از همه «قلب». این طوری راحت‌تر می‌تونی بعضی گزینه‌ها رو حذف کنی و بین گزینه‌های باقی‌مونده زودتر به نتیجه برسی.

حالا وقتش رسیده که بریم سراغ تک‌تک این اختیارات:

«اختیار بلند بودن هجای پایانی مصراع»

اصولاً هجای پایانی مصراع‌ها باید بلند (-) باشد، اما گاهی به جای هجای بلند، شاعر از هجای کوتاه (U) یا کشیده (U-) استفاده می‌کند. در این صورت، طبق اختیار باید هجای کوتاه یا کشیده را بلند به حساب بیآوریم.

حواستون باشه: برای تشخیص این اختیار باید هجاهای آخر هر دو مصراع رو بررسی کنیم. اگه هر کدوم کوتاه یا کشیده بود، اختیار داریم:

خیال تیغ تو با ما حدیث تشنه و آب است	اسیر خویش گرفتی بکش چنان که تو دانی
◀ هجای آخر مصراع اول «بست» هجای کشیده است. در نتیجه این هجا را باید بلند در نظر بگیریم، اما مصراع دوم اختیاری ندارد.	
ای گل خوش‌نسیم من بلبل خویش را مسوز	کز سر صدق می‌کند شب همه شب دهای تو
◀ هجای آخر مصراع اول «سوز» و هجای آخر مصراع دوم (ت) به ترتیب، هجای کشیده (U-) و کوتاه (U) هستند. در نتیجه، هر دو هجا را باید بلند (-) در نظر بگیریم.	
به همری یک نفس با ما جو بنشینند برخیزند	نهال شوق در خاطر چو برخیزند بنشانند
◀ هجای آخر مصراع اول «زند» و هجای آخر مصراع دوم «نند» هر دو، هجای کشیده (U-) هستند. در نتیجه هر دو هجا را باید بلند (-) در نظر بگیریم.	

📌 **حواستون باشه:** «ن» ساکن بعد از مصوت بلند تو تقطیع حذف میشه. در نتیجه تو کلماتی مثل «درختان، چوبین، دون و...» هجای آخر به دلیل حذف «ن» ساکن، از ابتدا بلنده و هیچ اختیاری نداریم:

شب صحبت غنیمت دان و داد خوشدلی بستان   که مهتابی دل افروز است و طرف لاله‌زاری خوش

❖ هجای آخر مصراع اول «تان» بلند است و هیچ اختیاری ندارد: چراکه «ن» ساکن بعد از مصوت بلند حذف می‌شود.

📖 **نکته:** در اوزان دوری یا اوزان همسان دولختی، هر مصراع در حکم یک بیت و هر نیم‌مصراع در حکم یک مصراع است، پس هجای آخر هر نیم‌مصراع هم اگر کوتاه (U) یا کشیده (—) بود، بر اساس اختیار «بلند بودن هجای پایانی»، باید آن را هجای بلند (—) در نظر بگیریم.

📌 **یادآوری:** یکی از راه‌های تشخیص اوزان دوری از غیر آن‌ها، توجه به مکثی است که در نیمه مصراع وجود دارد: پس اگر مصراعی در میانه خود، مکث داشت و از دو قسمت هم‌وزن تشکیل می‌شد، وزن دوری است و چنانچه هجای پایان نیم‌مصراع آن کوتاه یا کشیده بود، اختیار «بلند در نظر گرفتن هجای پایانی مصراع» برای آن اعمال می‌شود.

کشتی شکستگانیم ای باد شرطه برخیز   باشد که باز بینیم دیدار آشنا را

❖ در میانه مصراع‌ها یعنی بعد از کلمه «شکستگانیم» در مصراع اول و بعد از کلمه «بینیم» در مصراع دوم مکثی وجود دارد و مصراع‌ها از دو بخش مساوی تشکیل می‌شوند، پس وزن دوری است: بنابراین اختیار ممکن است در پایان نیم‌مصراع نیز وجود داشته باشد. هجای پایانی نیم‌مصراع‌ها (نیم، نیم) و هجای پایانی مصراع اول (خیز) اختیار «بلند بودن هجای پایانی» را دارند.

سلسله موی دوست حلقه دام بلاست   هر که در این حلقه نیست فارغ از این ماجراست

❖ در این بیت هم مثل بیت قبل، در پایان نیم‌مصراع‌ها یعنی بعد از کلمه «دوست» در مصراع اول و بعد از کلمه «نیست» در مصراع دوم، مکث وجود دارد و وزن بیت دوری است: پس علاوه بر پایان مصراع‌ها، هجای پایانی نیم‌مصراع هم ممکن است اختیار داشته باشد. هجای پایانی نیم‌مصراع‌ها (دوست و نیست) و هجای پایانی مصراع‌ها (لاست و راست) کشیده هستند و چهار بار اختیار «بلند بودن هجای پایانی» را داریم.

❖ **اختیار «آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن»**

در آن دسته از وزن‌هایی که با رکن «فعلاتن» شروع می‌شوند، شاعر می‌تواند به جای رکن «فعلاتن» اول مصراع، رکن «فاعلاتن» بیاورد، اما عکس آن درست نیست: پس این اختیار در وزن‌هایی اتفاق می‌افتد که با «فعلاتن» شروع می‌شوند و ممکن است در رکن اول هر دو مصراع هم دیده شود. شرایط این اختیار در زیر آمده است. آن‌ها را به خاطر بسپار:

- ❶ **وزن‌های ممکن:** این اختیار فقط در چهار وزن ممکن است اتفاق بیفتد: پس این وزن‌ها را یاد بگیر. اگر بینی خارج از این وزن‌ها بود، اصلاً امکان داشتن این اختیار را ندارد.
- فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن
  - فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
  - فعلاتن فعلاتن فعلن
  - فعلاتن مفاعلتن فعلن

❷ **فقط رکن اول:** این اختیار فقط نسبت به رکن اول مصراع اعمال می‌شود: یعنی رکن دوم و سوم و... نمی‌توانند این اختیار را داشته باشند، اما رکن اول مصراع اول و رکن اول مصراع دوم، هر دو ممکن است دارای این اختیار باشند. به عبارت دیگر، ممکن است مصراع اول یا مصراع دوم یا هر دو مصراع بیت این اختیار را داشته باشند.

بیت‌های زیر را ببین:

همچو حافظ فریب در ره عشق   به مقامی رسیده‌ام که پرس

هم	چ	حا	فَظ	غ	ریب	دَر	ز	ه	عشق
پ	م	قا	می	ر	سی	اَم	ی	م	پرس
-	U	-	-	U	-	U	U	U	عشق
U	U	-	-	U	-	U	U	U	عشق
وزن	فعلاتن	مفاعلتن	فعلن	مفاعلتن	فعلن	فعلن	فعلن	فعلن	فعلن

❖ وزن این بیت، «فعلاتن مفاعلتن فعلن» است که شاعر به جای رکن «فعلاتن» در اول مصراع اول، «فاعلاتن» آورده و از اختیار «آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن» استفاده کرده است.

سینه از آتش دل در غم جانانه بسوخت آتشی بود در این خانه که کاشانه بسوخت

سی	ن	آ	ث	ش	دل	در	غ	م	جا	نا	ن	پ	سوخت
ا	ث	شی	بود	ذ	ربین	خا	ن	ک	کا	شا	ن	پ	سوخت
-	U	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	سوخت
-	U	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	سوخت
وزن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن

وزن این بیت، «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن» است که شاعر به جای رکن «فاعلاتن» اول هر دو مصراع، رکن «فاعلاتن» آورده و دو بار از اختیار آوردن فاعلاتن به جای فاعلاتن استفاده کرده است.

تشخیص اختیار آوردن فاعلاتن به جای فاعلاتن

برای تشخیص راحت‌تر و سریع‌تر این اختیار در سؤالات و تست‌ها مراحل زیر را اجرا کن. این طور می‌توانی بیت‌هایی را که خیلی بی‌ربط هستند، کنار بگذاری و وقتت را صرف بیت‌های مشکوک‌تر بکنی. مراحل زیر را ببین:

۱ قدم اول: اگر بیتی دارای این اختیار باشد، حداقل یکی از مصراع‌های آن باید با رکن «فاعلاتن: -U--» شروع شده باشد. در نتیجه، لاقل یکی از مصراع‌های بیت باید با هجای بلند (-) شروع شود و اگر هجای اول هر دو مصراع کوتاه (U) باشد، بدیهی است که این اختیار را نمی‌توانیم داشته باشیم: پس اگر با سؤال یا تستی مواجه شدی و هجای اول هر دو مصراع آن کوتاه بود، وقت را تلف نکن، این بیت، این اختیار را ندارد. (در این مرحله، بیت را به صورت کامل تقطیع نمی‌کنی و فقط هجای اول را می‌بینی.)

۲ قدم دوم: اگر لاقل یکی از مصراع‌ها با هجای بلند شروع شده بود، بیت را تقطیع کن. در صورتی که وزن بیت مطابق هیچ کدام از وزن‌هایی که گفتیم نبود، باز این بیت را باید کنار بگذاری، اما اگر بیت بر یکی از وزن‌های موردنظر بود، برو قدم بعدی.

۳ قدم سوم: در این مرحله از وزن هم خیالمان راحت شده و باید داشتن اختیار را بررسی کنیم. والسلام.

حالا مراحل بالا را در بیت‌های زیر اجرا می‌کنیم:

بت تو نفس هوا پرور توست که به صد گونه خطا رهبر توست

هجای اول هر دو مصراع کوتاه است: پس این بیت اختیار آوردن فاعلاتن به جای فاعلاتن را نمی‌تواند داشته باشد و نیازی به تقطیع نیست.

بت خود را بشکن خوار و ذلیل نامور شو به فتوت چو خلیل

ب	ت	خ	د	را	پ	ش	کن	خا	ز	ذ	ل	ل
نام	ور	شو	پ	ف	تو	وت	چ	خ	ل	ل	ل	ل
U	U	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U
-	U	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U
وزن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن

قبل از تقطیع می‌بینیم که هجای اول مصراع دوم بلند است و می‌توانیم قدم بعدی را برداریم. وقتی بیت را تقطیع می‌کنیم، وزن بیت به صورت «فاعلاتن فاعلاتن فعلن» درمی‌آید که یکی از وزن‌های گفته شده است و می‌توانیم در آن اختیار داشته باشیم. حالا وقتی رکن اول مصراع‌ها را بررسی می‌کنیم، اختیار مشخص می‌شود. شاعر در رکن اول مصراع دوم به جای «فاعلاتن»، «فاعلاتن» آورده و از اختیار آوردن فاعلاتن به جای فاعلاتن استفاده کرده است.

در دلم هیچ نیاید مگر اندیشه وصلت تو نه آنی که دگر کس بنشیند به مکانت

در	د	لم	هیچ	ن	یا	ید	م	نگ	زن	دی	ش	ی	وص	ت
ث	ن	ا	نی	د	مگر	کس	پ	ن	شی	ند	پ	م	کا	ت
-	U	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-
U	U	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-
وزن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن

قبل از تقطیع می‌بینیم که هجای اول مصراع اول بلند بوده و می‌توانیم قدم بعدی را برداریم. وقتی بیت را تقطیع می‌کنیم، وزن بیت به صورت «فاعلاتن فاعلاتن فعلن» درمی‌آید که یکی از وزن‌های گفته شده است. با بررسی رکن‌های اول، اختیار در رکن اول مصراع اول مشخص می‌شود.

📌 **حواستون باشه:** در صورتی که وزن از تکرار رکن «فاعلاتن» به دست اومده باشه، اختیار آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن نداریم؛ پس صرف دیدن رکن اول نشون دهنده اختیار نیست.

بشنو از نی چون حکایت می کند / وز جدایی ها شکایت می کند

پایه های آوایی	بش	نَ	اَز	نِی	چُن	حَ	کَا	یَت	مِی	کَ	نَد
وزن	وَز	جَ	دَا	یِی	هَا	شِی	کَا	یَت	مِی	کَ	نَد
نشانه های هجایی	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-
	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-
وزن	فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن		فاعلن		

❖ درست است که رکن اول دو مصراع، «فاعلاتن» است، اما اختیار آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن نداریم؛ چراکه وزن از تکرار «فاعلاتن» به دست آمده، نه «فعلاتن».

❖ **اختیار ابدال**

شاعر با استفاده از اختیار ابدال، می تواند به جای دو هجای کوتاه کنار هم (UU) در هر جای بیت، یک هجای بلند (-) بیاورد، اما عکس آن صادق نیست. مثال زیر را ببین:

که شنیدی که برانگیخت سمند غم عشق / که نه اندر عقبش گرد ندامت برخاست

پایه های آوایی	کِ	شِی	نِی	دِی	کِ	بَ	زَن	گِیخَت	سَن	مَن	دِ	عِشَق
وزن	کِ	نَ	اَن	دَر	غَ	قِی	بِش	غَر	دِ	نِ	دَا	خِاسَت
نشانه های هجایی	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	U
	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	U
وزن	فاعلاتن			فاعلاتن			فاعلاتن			فَعِلَن		

❖ وزن این بیت، «فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن» است. شاعر به جای رکن «فَعِلَن: UU-» آخر مصراع دوم، رکن «فَعِلَن: -» آورده؛ یعنی به جای دو هجای کوتاه (UU) یک هجای بلند (-) آورده است. هجای دوازدهم مصراع اول هم بنا به اختیار، باید بلند به حساب آید.

📌 **نکته:** ۱ شاعر در هر وزنی که دو هجای کوتاه کنار همدیگر داشته باشد، می تواند این اختیار را اعمال کند. البته اختیار ابدال معمولاً در چهار رکن عروضی زیر اتفاق می افتد. این ارکان در هر وزنی که به کار رفته باشند، ممکن است اختیار شاعری ایجاد کنند.

۱. فَعِلَن (UU-) بعد از اعمال اختیار و تبدیل دو هجای کوتاه به یک هجای بلند: فَعِلَن (-)

۲. فعلاتن (UU-) بعد از اعمال اختیار و تبدیل دو هجای کوتاه به یک هجای بلند: مفعولن (---)

۳. مفتعلن (UU-) بعد از اعمال اختیار و تبدیل دو هجای کوتاه به یک هجای بلند: مفعولن (---)

۴. مستفعل (UU-) بعد از اعمال اختیار و تبدیل دو هجای کوتاه به یک هجای بلند: مفعولن (---)

۲ ابدال در رکن «فَعِلَن» آخر مصراع، یکی از رایج ترین موارد استفاده از این اختیار است؛ پس برای تشخیص ابدال، ابتدا ابدال در رکن آخر را بررسی کن.

۱ **ابدال در رکن «فَعِلَن»**

در اوزانی که رکن پایانی شان «فَعِلَن» است، ممکن است به جای دو هجای کوتاه کنار همدیگر (UU)، یک هجای بلند (-) بیاید؛ یعنی شاعر به جای رکن «فَعِلَن»، رکن «فَعِلَن» می آورد. حواست باشد که وزن اصلی شعر را باید بر اساس «فَعِلَن: UU-» نام گذاری کنیم نه «فَعِلَن: -».

ز روی دوست دل دشمنان چه دریابد؟ / چراغ مرده کجا شمع آفتاب کجا؟

پایه های آوایی	زِ	رِو	دِوِست	دِ	لِ	دُش	مَ	نَاغ	چَ	دَر	یَا	بَد
وزن	چَ	رَا	مَر	دِ	جَا	شَم	عَ	اَف	تَاب	تَاب	کَی	جَا
نشانه های هجایی	U	-	U	U	-	-	U	-	U	U	-	U
	U	-	U	U	-	-	U	-	U	U	-	U
وزن	مفاعِلن			فاعلاتن			مفاعِلن			فَعِلَن		

❖ وزن این بیت، «مفاعِلن فعلاتن مفاعِلن فَعِلَن» است. شاعر به جای رکن «فَعِلَن: UU-» آخر مصراع اول، رکن «فَعِلَن: -» آورده؛ یعنی به جای دو هجای کوتاه (UU)، یک هجای بلند (-) آورده است.

شمرش از چشم می پرستان باد / فرگس مست اگر بروید باز

پایه‌های آوایی	شَر	م	شز	چش	م	می	پ	زس	تاز	باد
	نر	م	س	مس	ت	نر	پ	رو	ید	باز
نشانه‌های هجایی	-	U	-	-	U	-	U	-	-	✖
	-	U	✖	-	U	-	U	-	-	✖
وزن	فاعلاتن			مفاعن				فعلن		

وزن این بیت، «فاعلاتن مفاعن فعلن» است. شاعر به جای رکن «فعلن: لال» آخر هر دو مصراع، رکن «فعلن: -» آورده است: یعنی به جای دو هجای کوتاه (لال)، یک هجای بلند (-) آورده است. شاعر در رکن اول هر دو مصراع هم از اختیار «آوردن فاعلاتن به جای فعاتن» استفاده کرده است. هجای سوم مصراع دوم هم بنا به اختیار «بلند تلفظ کردن هجای کوتاه»، باید بلند به حساب آید.

حواستون باشه: همون طور که می‌بینی، ممکنه این اختیار در هر دو رکن «فعلن»، آخر مصراع‌ها اتفاق بیفته. کلاً محدودیتی در مورد این اختیار نداریم. شاعر به جای هر دو هجای کوتاه کنار هم می‌تونه یه هجای بلند بیاره. حالا ممکنه بررسی با این همه اختیاری که تو یه بیت اومده و اینکه در هر دو مصراع این اختیار اتفاق افتاده، چه‌طور متوجه اختیارات بشم؟ عزیزم، قبلاً هم چند بار گفتم، قبل از هر چیز چشمات رو به روی اختیارات ببند و سعی کن وزن بیت رو با یکی از وزن‌هایی که حفظی، تطبیق بدی. وقتی که وزن بیت رو تشخیص دادی، حالا سعی کن موارد مشکوک رو با وزن انطباق بدی.

۲ ابدال در رکن «فاعلاتن»

در اوزانی که رکن عروضی «فاعلاتن» در آن وجود دارد، ممکن است به جای دو هجای کوتاه کنار همدیگر (لال)، یک هجای بلند (-) بیاید: یعنی شاعر به جای رکن «فاعلاتن»، رکن «مفعولن» می‌آورد. حواست باشد که وزن اصلی شعر را باید بر اساس «فاعلاتن: لال-» نام‌گذاری کنیم، نه «مفعولن: -».

مرا گناه نباشد نظر به روی جوانان / که پیر داند مقدار روزگار جوانی

پایه‌های آوایی	م	را	نگ	ناه	ن	با	شد	ن	ن	ظ	پ	رو	ی	خ	وا	نا
	ک	پیر	دا	ند	می	دا	ر	رو	ز	گا	ر	خ	وا	نی		
نشانه‌های هجایی	U	-	U	U	-	U	U	-	U	-	U	U	-	U	-	-
	U	-	U	-	-	-	U	U	-	U	U	-	U	-	-	-
وزن	مفاعن		فاعلاتن		مفاعن				فاعلاتن							

وزن این بیت، «مفاعن فعاتن مفاعن فعاتن» است. شاعر به جای رکن دوم «فاعلاتن: لال-» مصراع دوم، رکن «مفعولن: -» آورده: یعنی به جای دو هجای کوتاه (لال)، یک هجای بلند (-) آورده است.

خارکش پیری بادلق درشت / پشته خار همی‌برد به پشت

پایه‌های آوایی	خار	کش	پی	ری	با	دل	قی	د	رشت
	پش	ی	خار	ه	می	برد	پ	پشت	
نشانه‌های هجایی	-	U	-	-	-	-	U	U	✖
	-	U	-	U	U	-	U	U	✖
وزن	فاعلاتن		فاعلاتن				فعلن		

وزن این بیت، «فاعلاتن فعاتن فعلن» است. شاعر به جای رکن دوم «فاعلاتن: لال-» مصراع اول، رکن «مفعولن: -» آورده، یعنی به جای دو هجای کوتاه (لال)، یک هجای بلند (-) آورده است. شاعر در رکن اول هر دو مصراع هم از اختیار «آوردن فاعلاتن به جای فعاتن» استفاده کرده است. طبق اختیارات زبانی هم هجای سوم مصراع دوم باید بلند به حساب بیاید.

۳ ابدال در رکن «مفتعلن»

در اوزانی که رکن عروضی «مفتعلن» در آن وجود دارد، ممکن است به جای دو هجای کوتاه کنار هم (U/U)، یک هجای بلند (-) بیاید؛ یعنی شاعر به جای رکن «مفتعلن»، رکن «مفعولن» می‌آورد. حواست باشد که وزن اصلی شعر را باید بر اساس «مفتعلن: -U-U» نام‌گذاری کنیم، نه «مفعولن: - -».

بام و هوا تویی و بس نیست روی به جز هوس   آب حیات جان تویی صورت‌ها همه سقا

پایه‌های آوایی	با	م	ه	وا	ت	بی	ی	بس	نیست	ز	وی	پ	جز	ه	وس
	ا	ب	خ	یا	ت	جان	ت	بی	صو	رت	ها	ه	م	س	قا
نشانه‌های هجایی	-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	-	U	-	U	-
	-	U	U	-	U	-	U	-	-	-	-	U	-	U	-
وزن	مفتعلن			مفاعن			مفتعلن			مفاعن			وزن		

وزن این بیت «مفتعلن مفاعن مفتعلن مفاعن» است. شاعر به جای رکن «مفتعلن: -U-U» در میان مصراع دوم، رکن «مفعولن: - -» آورده؛ یعنی به جای دو هجای کوتاه (U/U)، یک هجای بلند (-) آورده است. هجای سیزدهم مصراع دوم هم بنا به اختیارات زبانی باید بلند در نظر گرفته شود.

گویی بط سفید جامه به صابون زده‌ست   کبک دری ساق پای در قدح خون زده‌ست

پایه‌های آوایی	گو	بی	بط	ط	س	فید	جا	م	پ	صا	بوین	ز	دست		
	کب	ذ	ری	سا	قی	پای	ذر	قی	د	ح	خوین	ز	دست		
نشانه‌های هجایی	-	-	-	U	U	U	-	U	U	-	-	U	U		
	-	U	U	-	-	U	-	U	U	U	-	U	U		
وزن	مفتعلن			فاعن			مفتعلن			فاعن			وزن		

وزن این بیت، «مفتعلن فاعن مفتعلن فاعن» است. شاعر به جای رکن اول «مفتعلن: -U-U» در مصراع اول، رکن «مفعولن: - -» آورده؛ یعنی به جای دو هجای کوتاه (U/U)، یک هجای بلند (-) آورده است. طبق اختیارات زبانی هم هجای چهارم مصراع اول و هجای پانزدهم مصراع دوم باید بلند به حساب بیاید. هجای پایان مصراع‌ها و نیم‌مصراع‌ها هم باید بلند در نظر گرفته شود.

۴ ابدال در رکن «مستفعل»

در اوزانی که رکن عروضی «مستفعل» در آن وجود دارد، ممکن است به جای دو هجای کوتاه کنار هم دیگر (U/U)، یک هجای بلند (-) بیاید؛ یعنی شاعر به جای رکن «مستفعل»، رکن «مفعولن» می‌آورد. حواست باشد که وزن اصلی شعر را باید بر اساس «مستفعل: -U-U» نام‌گذاری کنیم، نه «مفعولن: - -».

یادآوری: وزن‌هایی که با رکن «مستفعل» شروع می‌شوند، به دو صورت دسته‌بندی هجایی می‌شوند. در دسته‌بندی دیگر این وزن‌ها، رکن «مفعول» ابتدای مصراع می‌آید. فرقی نمی‌کند بیت را چه‌طور دسته‌بندی کنی، هر جا دو هجای کوتاه کنار هم داشته باشیم، ممکن است این اختیار اتفاق بیفتد.

گفتی سر خاقانی دارم به سر و چشم   ای شوخ برو کز تو کس این دم نپذیرد

پایه‌های آوایی	گف	تی	س	ر	خا	قا	نی	دا	زم	پ	س	ر	چشم		
	ای	شوخ	ب	رَو	کَز	ت	ک	سین	دم	ن	پ	ذی	زد		
نشانه‌های هجایی	-	-	U	-	-	-	-	-	-	U	U	U	U		
	-	-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-		
وزن	مستفعل			مستفعل			مستفعل			مستفعل			وزن		

وزن این بیت، «مستفعل مستفعل مستفعل مستفعل» است. شاعر به جای رکن دوم «مستفعل: -U-U» در مصراع اول، رکن «مفعولن: - -» آورده؛ یعنی به جای دو هجای کوتاه (U/U)، یک هجای بلند (-) آورده است. طبق اختیارات زبانی هم هجای دوازدهم مصراع اول باید بلند به حساب بیاید این وزن به صورت «مفعول مفاعیل مفاعیل مفعولن: -U/U-U-U-U/U-U» هم دسته‌بندی می‌شود.

زان چشم پر از خمار سرمست   پر خون دارم دو دیده پیوست

پایه‌های آوایی	زاین	چش	م	پ	زز	خ	ما	ر	سر	مست
	پر	خون	دا		زم	د	دی	د	پی	وست
نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	U	-	U	-	U
	-	-	-	-	-	U	-	U	-	U
وزن	مستفعل			فاعلات			مستف			

وزن این بیت، «مستفعل فاعلات مستف» است. شاعر به جای رکن اول «مستفعل»: --U-U «مصراع دوم، رکن «مفعولن»: -- «آورده» یعنی به جای دو هجای کوتاه (U-U)، یک هجای بلند (-) آورده است. البته این وزن به صورت «مفعول مفاعله فاعولن»: --U-U-U-U «هم دسته‌بندی می‌شود».

نکته: ۱) ارکانی را که معمولاً اختیار ابدال در آنها اتفاق می‌افتند، بررسی کردیم (فعلن، فاعلاتن، مفعولن، مستفعل). همان‌طور که گفتیم، اختیار ابدال در هر وزنی که دو هجای کوتاه کنار هم داشته باشد، می‌تواند اتفاق بیفتد. یکی از وزن‌های دیگری که این اختیار را می‌تواند داشته باشد، وزن «مستفعلن مفاعله مستفعلن فعل»: --U-U-U-U-U «است که شاعر می‌تواند به جای هجای هفتم و هشتم، یک هجای بلند بیاورد».

۲) در اکثر وزن‌ها چهار هجای بلند در کنار هم وجود ندارد، بنابراین وجود چهار هجای بلند کنار هم نشانه‌ای برای داشتن اختیار ابدال است؛ پس برای تشخیص سریع ابدال، دنبال چهار هجای بلند کنار هم بگرد:

دل را به تو دادم و نمی‌دانم   چون می‌دانم مرا نخواهد شد

با خواندن این بیت می‌فهمیم که در ابتدای مصراع دوم، چهار هجای بلند (چن، می، دا، نم) دیده می‌شود و این نشانه‌ای برای داشتن اختیار ابدال در این قسمت است.

گرد که بادش برود چون شود   افتد بر خاک سیه بی‌نوا

با خواندن این بیت می‌فهمیم که در ابتدای مصراع دوم، چهار هجای بلند (اف، تد، بر، خا) دیده می‌شود و این نشانه‌ای برای داشتن اختیار ابدال در این قسمت است.

پیش آن سنبلی مشکین هیرافشان   سخن نافه تاتار نگویم که خطاست

با خواندن این بیت می‌فهمیم که در پایان مصراع اول، چهار هجای بلند (بی، زف، شا، نت) دیده می‌شود و این نشانه‌ای برای داشتن اختیار ابدال در این قسمت است.

اختیار قلب

شاعر می‌تواند بنا به ضرورت و با توجه به اختیار قلب، یک هجای بلند و کوتاه کنار هم را در مصراع جابه‌جا کند: به عبارت دیگر شاعر می‌تواند به جای «هجای بلند + هجای کوتاه»: -U، «هجای کوتاه + هجای بلند»: U- بیاورد و بالعکس؛ پس اختیار قلب داریم: (U- ↔ -U) در این اختیار فقط با دو رکن «مفعولن» و «مفاعله» سروکار داریم و تنها کاربرد این اختیار در مورد همین دو رکن است. شاعر طبق اختیار قلب می‌تواند به جای رکن «مفعولن»: -U-U، رکن «مفاعله»: U-U بیاورد یا برعکس به این صورت:

مفعولن (-U-U) **یا جابه‌جاشدن هجای اول (-) و هجای دوم (U)** مفاعله (-U-U)

مفاعله (-U-U) **یا جابه‌جاشدن هجای اول (U) و هجای دوم (-)** مفعولن (-U-U)

بیت‌های زیر را ببین:

دانش دانشوران پیشرو کار باد   مجلس مشروطه را خدا نگه‌دار باد

پایه‌های آوایی	دا	ن	ش	دا	ن	ش	و	پیش	و	کار	باد
	مچ	ل	س	مش	ط	را	خ	دا	ن	نگه	باد
نشانه‌های هجایی	-	U	U	-	U	-	-	U	U	U	U
	-	U	U	-	U	-	U	-	U	-	U
وزن	مفعولن			فاعله			مفعولن		فاعله		

وزن این بیت «مفعولن فاعله مفعولن فاعله» است. شاعر در رکن سوم مصراع دوم، به جای «مفعولن»: -U-U، رکن «مفاعله»: U-U آورده و از اختیار قلب استفاده کرده است. بنا به اختیار زیبایی، هجای یازدهم مصراع اول باید بلند تلفظ شود. هجای پایانی دو مصراع هم باید بلند در نظر گرفته شود.

نکته: اختیار قلب معمولاً (همیشه نه‌ها... معمولاً این‌طوریه) در وزن‌های زیر اتفاق می‌افتد. این وزن‌ها را یاد بگیر تا در سؤالاتی که از اختیار قلب می‌پرستد، سریع‌تر به جواب برسی:

۱. مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن (-UU- / -UU- / -UU- / -UU-)
۲. مفتعلن مفتعلن فاعلن (-U- / -UU- / -UU-)
۳. مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن (-U- / -UU- / -U- / -UU-)
۴. مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن (-U-U / -UU- / -U-U / -UU-)

این اختیار در مورد هر کدام از ارکان گفته شده، می‌تواند اتفاق بیفتد و در یک بیت ممکن است یک‌بار یا بیشتر اختیار قلب داشته باشیم. فقط اگر در وزنی، هیچ‌کدام از دو رکن «مفتعلن» و «مفاعلن» وجود نداشت، این بیت نمی‌تواند اختیار قلب داشته باشد. دو بیت زیر را ببین و اختیارات را مشخص کن:

پیر خرد پیش تو چو طفل زانو زده   گاه غضب با پلنگ پنجه به نیرو زده

پایه‌های آوایی	بی	ر	خ	زده	بی	ش	ت	چ	طفل	زا	نو	ز	ه
	گا	ه	غ	ضَب	با	پ	لنگ	پن	چ	پ	نی	رو	ه
نشانه‌های هجایی	-	U	U	-	-	U	U	-	U	-	-	U	U
	-	U	U	-	-	U	U	-	U	U	-	U	U
وزن	مفتعلن			فاعلن		مفتعلن			فاعلن				

وزن این بیت، «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن» است. شاعر در رکن سوم مصراع اول به جای «مفتعلن: -UU-»، «مفاعلن: -U-U-» آورده و از اختیار قلب استفاده کرده است: همچنین هجای پایانی نیم‌مصراع و مصراع‌ها هم باید بلند در نظر گرفته شود.

دست کسی برنرسد به شاخ هویت تو   تارگ نخلیت او ز بیخ و بن برکنکی

پایه‌های آوایی	دس	ت	ک	سی	بر	ن	ر	ند	پ	شا	خ	هو	وی	ی	ت	ت
	تا	ز	م	نخ	لی	نی	ت	او	ز	بی	خ	بن	بر	ن	ک	نی
نشانه‌های هجایی	-	U	U	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	U
	-	U	U	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-
وزن	مفتعلن			مفتعلن			مفتعلن			مفتعلن			مفتعلن			

وزن این بیت، «مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن» است. شاعر در رکن سوم هر دو مصراع، به جای «مفتعلن: -UU-»، «مفاعلن: -U-U-» آورده و دو بار از اختیار قلب استفاده کرده است.

حواستون باشه: گاهی شاعر اختیار قلب و اختیارات زبانی رو تو به رکن به کار می‌بره:

گنبد بر شده فرود تو باد   همجو بهشت از زیر گنبدی

پایه‌های آوایی	گن	ب	د	بر	ش	د	ف	رو	ه	ت	باد	
	هم	چ	پ	هش	تر	ز	ب	ر	گن	ب	دی	
نشانه‌های هجایی	-	U	U	-	U	U	-	U	U	U	U	
	-	U	U	-	U	U	-	U	U	U	U	
وزن	مفتعلن			مفتعلن			مفتعلن			فاعلن		

وزن این بیت، «مفتعلن مفتعلن فاعلن» است. شاعر در رکن دوم مصراع اول، به جای «مفتعلن: -UU-»، «مفاعلن: -U-U-» آورده و از اختیار قلب استفاده کرده است. بنا به اختیارات شاعری زبانی هم، هجای ششم و نهم مصراع اول و هجای هشتم مصراع دوم باید بلند در نظر گرفته شود تا این هجاها با هجای متناظر در وزن مطابقت داشته باشند. هجای پایانی مصراع اول هم باید بلند در نظر گرفته شود.

سینه خاقانی و غم، تا نزد ز وصل دم دهمی عشق و وصل هم، تا ز سگان کیست او

بی	ن	ی	خا	قا	نی	ی	غم	تا	ن	ز	ند	ز	وَصَل	دَم
دَع	وِی	ی	عِش	قِی	وَصَل	هَم	تا	ز	سِن	گا	نِ	کِیست	او	
-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	U	-	
-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	
وزن	مفتعلن			مفاعِلن			مفتعلن			مفاعِلن				

وزن این بیت، «مفتعلن مفاعِلن مفتعلن مفاعِلن» است. شاعر در رکن دوم مصراع اول، به جای «مفاعِلن: U-U-»، «مفتعلن: -UU-» آورده و از اختیار قلب استفاده کرده است. بنا به اختیارات شاعری زبانی هم، هجای ششم مصراع اول و هجای دوم مصراع دوم باید کوتاه در نظر گرفته شود.

نمونه تست:

ترتیبی که از اختیارات وزنی گفتیم رو حتماً رعایت کن.

۱. در کدام گزینه هر دو اختیار «بلند بودن هجای پایانی» و «آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن» دیده می‌شود؟

۱) بندهوار آمدم به زنه‌ارت	۲) غیرتم هست و اقتدارم نیست
۳) نه چنان در کمتد پیچیدی	۴) تو بدین هر دو چشم خواب‌آلود
که ندارم سلاح پی‌کارت	که بپوشم ز چشم اغیارت
که مخالص شود گرفتارت	چه غم از چشم‌های بی‌دارت

پاسخ: گزینه «۲»

با بررسی هجاهای پایانی، گزینه‌های «۱» و «۳» حذف می‌شوند، چون هجاهای آخر آن‌ها بلند است. بین گزینه‌های «۲» و «۴»، گزینه «۲» هم رد می‌شود، چون هجای اول هر دو مصراعش کوتاه است و نمی‌تواند اختیار «آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن» داشته باشد. به همین راحتی، حتی نیازی به تقطیع هم نبود.

بگرد دنبال یکی از نشونه‌های ابدال: داشتن چهار هجای بلند کنار هم.

۲. در کدام گزینه اختیار وزنی «ابدال» دیده می‌شود؟

۱) ای همه خوبی تو را پس تو که رایی که را؟	۲) سوسن با صد زبان از تو نشاتم نداد
۳) از کف تو ای قمر باغ دهان پرشکر	۴) سرو اگر سر کشید در قد تو کی رسید؟
ای گل در باغ ما پس تو کجایی کجا؟	گفت رو از من مجو غیر دعا و ثنا
وز کف تو بی‌خبر با همه برگ و نوا	نرگس اگر چشم داشت هیچ ندید او تو را

پاسخ: گزینه «۲»

در ابتدای مصراع اول گزینه‌های «۲» و «۴» هجای بلند کنار هم دیده می‌شود و ابدال داریم. برای اینکه بیشتر راه بیفتی تقطیع این بیت را هم ببین:

سو	سن	با	ضد	ز	با	از	ت	ن	شا	نم	ن	داد
گفت	ر	وَز	مَن	م	جو	غی	ر	د	عا	و	ث	نا
-	-	-	-	U	-	-	U	U	-	-	U	U
-	U	U	-	U	-	-	U	U	-	U	U	-
وزن	مفتعلن			فاعِلن			مفتعلن			فاعِلن		

توجه: وقتی همه ابیات، هم‌قافیه (یا قافیه و ردیف) هستند، احتمالاً همه آن‌ها از یک شعر انتخاب شده و هم‌وزن هستند.

♦ وزنایی رو که تو اختیار قلب گفتیم رو به یاد بیار بعد اختیار قلب رو پیدا کن.

۲. در کدام مصراع اختیار وزنی «قلب» صورت گرفته است؟

- (۱) برشوم از نشاط دل وقت سحر به منظره
(۲) دل برگرفت از من بتم یکبارگی
(۳) گر نتواند که مرد سخن به پایان برد
(۴) در سر باده می‌کنم هستی خویش هر زمان

پاسخ: گزینه «۳»

وزن این بیت «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن» است. شاعر در رکن سوم، به جای «مفتعلن: - U - U»، «مفاعلن: U - U» آورده و از اختیار قلب استفاده کرده است. تقطیع این بیت را ببین:

ز	ب	پایان	پا	پ	خَن	سَ	مرد	ک	ند	وا	ث	ن	ن	ن	پایه‌های آوایی
-	U	-	-	U	-	U	U	U	-	-	U	U	-	-	نشانه‌های هجایی
فاعلن		مفاعلن				فاعلن			مفتعلن			وزن			

♦ هجای پایان نیم مصراع (مرد) باید بنا به اختیار بلند بودن هجای پایانی، بلند در نظر گرفته شود.

پرسش‌های چهارگزینه‌ای

دست گرمی!

۱۷۸۲. در کجای مصراع هجای «تو» و «تور» با هجای «او» برابر است؟
(۱) پایان مصراع (۲) اواسط مصراع

(۴) در هجای ماقبل آخر

(۳) اول مصراع

۱۷۸۳. در همه گزینه‌ها به جز _____ از اختیار وزنی «بلند بودن هجای پایان مصراع» استفاده شده است.

- (۱) بشد تیز رهام با خود و گبر
(۲) دلیری کجا نام او اشکبوس
(۳) چو رهام گشت از کشتی ستوه
(۴) کشتی پیاده شود هم‌چو من
همی‌گرد رزم اندر آمد به ابر
همی بر خروشید بر سان کوس
پیچید از او روی و شد سوی کوه
از او روی خندان شوند انجمن

۱۷۸۴. اختیار وزنی «بلند بودن هجای پایانی» در دو مصراع تمام گزینه‌ها به جز _____ به کار رفته است.

- (۱) دادگر آسمان که داد بشر داد
(۲) باریست سر بر دوش من خواهم فکندن بار، من
(۳) بادت به دست باشد اگر دل نهی به هیچ
(۴) داد تو را داد تا که داد دهی تو
داد که تا خاکبان رهند ز بیداد
باری چو باری می‌کشم بر دوش هم بار شما
در معرضی که تخت سلیمان رود به باد
گر ندهی داد، داد از تو کنند داد

۱۷۸۵. در همه گزینه‌ها به جز _____ اختیار «بلند بودن هجای پایانی» آمده است.

- (۱) دست مشاطه جدا به که کنند از شانه
(۲) زهره بر چنگ این نوا می‌زد
(۳) بستی به مهر با دل من چند بار عهد
(۴) جانان من بر خیز بر جولان برانیم
که چرا شانه در آن جعد معتبر زده است
کآن قمر عاقبت به چنگ آمد
از تو نمی‌سزد که کنون عهد بشکتی
ز آن جا به جولان تا خط لبان برانیم

۱۷۸۶. در کدام بیت از اختیار وزنی «آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن» استفاده نشده است؟

- (۱) چو فرستاد عنایت به زمین مشعله‌ها را
(۲) عارفا فخر به من کن که خداوند جهانم
(۳) خفته خاک لحد را که تو ناگه به سر آیی
(۴) گر خداوند تعالی به گناهیت بگیری
که بدر پرده تن را و ببین مشعله‌ها را
ملک عالم و عالم اسرار نهانم
عجب ار باز نیاید به تن مرده روانش
گو پیامرز که من حامل اوزار تو باشم

۱۷۸۷. در همه بیت‌ها به جز _____ از اختیار «آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن» در اول مصراع‌ها استفاده شده است.

- (۱) که از این سو همه جان است و حیات
(۲) ای دل رفته ز جا باز می‌آ
(۳) روح را عالم ارواح به است
(۴) گر چو زنجیر به هم پیوستیم
که از این سو همه لطف و کرم است
به فنا ساز و در این ساز می‌آ
قالیب از روح پیرداز می‌آ
این فروبستن درها ز کجاست

(انسانی ۸۲)

۱۷۸۸. اولین رکن کدام بیت، مشمول اختیارات وزنی شده است؟
- ۱) روضه پاک رضا دیدن اگر طغیان است
  - ۲) چه سبب سوی خراسان شدنم نگذارند؟
  - ۳) همه بر جاه همی ترسم و بر جان که مباد
  - ۴) منم آن صبح نخستین که چو بگشایم لب
- شاید ار بر ره طغیان شدنم نگذارند
عندلیبیم به گلستان شدنم نگذارند؟
جاه و جانی که تن آسان شدنم نگذارند
خوش فروخندم و خندان شدنم نگذارند

(انسانی ۸۲)

۱۷۸۹. اولین رکن کدام بیت، مشمول اختیارات وزنی شده است؟
- ۱) به وفای دل من ناله برآید چنانک
  - ۲) به جهان پشت مبتدید و به یک صدمه آه
  - ۳) سیل خون از جگر آید سوی بام دماغ
  - ۴) خبر مرگ جگرگوشه من گوش کنید
- چنبر این فلک شعوذه گر بگشایید
مهرة پشت جهان یک ز دگر بگشایید
ناودان مژه را راه گذر بگشایید
شد جگر چشمه خون، چشم عبر بگشایید

۱۷۹۰. در آغاز و پایان کدام بیت از اختیارات وزنی استفاده شده است؟

- ۱) من رسیدم به لب جوی وفا
  - ۲) خر دعا کرد که بارش ببرد
  - ۳) سینه او همه خورشیدپرست
  - ۴) من و تو هیچ از اینجا نرویم
- دیدم آنجا صمیمی روح فزا
سیل بگرفت و خر و بار ببرد
هم چو خورشید همه بی پروا
پهلوی شکر و حلوا خوشک است

(انسانی ۸۱)

۱۷۹۱. خاقانی در رکن آغازین کدام بیت، از اختیارات وزنی استفاده کرده است؟

- ۱) به جهان پشت مبتدید به یک ضدمت آه
  - ۲) گریه گر سوی مژه راه نداند مژه را
  - ۳) نه، نه، چشم پس از این خواب مبیناد به خواب
  - ۴) همه هم خوابه و همدرد دل تنگ متید
- مهرة پشت جهان یک ز دگر بگشایید
ره سوی گریه کز او نیست گذر بگشایید
ور ببیند رگ جانش به شهر بگشایید (شهر: شب بیداری)
مرکب خواب مرا تنگ سفر بگشایید

۱۷۹۲. در کدام بیت «ابدال» صورت پذیرفته است؟

- ۱) نگذرد یاد گل و سنبلم اندر خاطر
  - ۲) تا بود بار غمت بر دل بی هوش مرا
  - ۳) بی دهان تو اگر صد قدح نوش دهند
  - ۴) شب زلف سیه افسانه خوابم شده بود
- تا به خاطر بود آن زلف و بناگوش مرا
سوز عشقت نشانند ز جگر جوش مرا
به دهان تو که زهر آید از آن نوش مرا
ساخت بیدار دل آن صبح بناگوش مرا

۱۷۹۳. در نخستین رکن کدام بیت، اختیار وزنی «آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن» به کار رفته است؟

- ۱) عاقبت دست بدان سرو بلندش برسد
  - ۲) ای صبا امشبم مدد فرمای
  - ۳) مرد را هر چه بگذرد به زبان
  - ۴) نگشودیم در این غمکده گر چشم چه باک
- هر که را در طلبت همت او قاصر نیست
که سحرگه شکفتیم هوس است
عیب باشد و رای آن کس دردن
نیست این منزل ناخوش به تماشا لایق

(خارج ۱۸۵)

۱۷۹۴. در کدام گزینه اختیار وزنی «ابدال» به کار رفته است؟
- ۱) بادت به دست باشد اگر دل نهی به هیچ
  - ۲) اگرچه باد صبا روح پرور است به لطف
  - ۳) بیا بیا بت رضوان غلام حورنهاد
  - ۴) به گلستان زخت بلبل چو من نبود
- در معرضی که تخت سلیمان رود به باد
به گرد لطف تو کی می رسد؟ فدای تو باد
که حق هر آن چه جمال است و حسن بر تو نهاد
تو آن مبین که چو بلبل نمی کنم فریاد

(خارج ۹۲)

۱۷۹۵. در کدام بیت شاعری «ابدال» وجود ندارد؟

- ۱) از آن به دیر مغنم عزیز می دارند
  - ۲) مرا به کار جهان هرگز التفات نبود
  - ۳) چنین که صومعه آلوده شد ز خون دلم
  - ۴) دلم ز پرده برون شد کجایی ای مطرب
- که آتشی که نمیرد همیشه در دل ماست
رخ تو در نظر من چنین خوشش آراست
گرم به باده بشوید حق به دست شماست
بنال هان که از این پرده کار ما به نواست

۱۷۹۶. در کدام گزینه از اختیار «ابدال» در هر دو مصراع استفاده شده است؟

- ۱) میل آن دانه خالم نظری بیش نبود
  - ۲) نازنینا نکن آن جور که کافر نکند
  - ۳) شب بر آنم که مگر روز نخواهد بودن
  - ۴) نه به زرق آمدهام تا به ملامت بروم
- چون بدیدم ره بیرون شدن از دامم نیست
ور جهودی بکنم بهره در اسلام نیست
بامدادت که نبیتم طمع شامم نیست
بتدگی لازم اگر عزت و اکرامم نیست

۱۷۹۷. در کدام بیت، هر دو اختیار «فاعلاتن به جای فعلاتن و ابدال» وجود دارد؟

- (۱) باز هم باغچه از غنچه پژمرده پر است / شهر از مردم دلتنگ و دل آزرده پر است
 (۲) گر زمین خوردم و برخاستم ای دوست چه غم / خاک این میکده از مست زمین خورده پر است
 (۳) بی سبب نیست که یادآور تنهایی هست / آه از آینه که از خاطر افسرده پر است
 (۴) عشق حق داشت اگر تور نیتداخت در آب / برکه بخت من از ماهی دل مرده پر است

۱۷۹۸. با توجه به بیت زیر کدام گزینه پیرامون اختیارات شاعری آن نادرست است؟

- «مشتری را بهای روی تو نیست / من بدین مفلسی خریدارت»
 (۱) آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن (۲) ابدال در مصراع دوم (۳) قلب (۴) بلند بودن هجای پایان مصراع

۱۷۹۹. در بیت زیر از کدام اختیار شاعری استفاده نشده است؟

- «منم آن شاعر ساحر که به افسون سخن / از نی کلک همه قند و شکر می بارم»
 (۱) آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در اول مصراع (۲) ابدال
 (۳) بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (۴) قلب

(انسانی ۹۵)

۱۸۰۰. در بیت زیر همه اختیارات شاعری، به استثنای _____ وجود دارد.

- «دل عاشق چه غم از سوزش دوران دارد / کشتی نوح چه اندیشه طوفان دارد»
 (۱) ابدال (۲) قلب (۳) تغییر کمیت مصوت‌ها (۴) فاعلاتن به جای فعلاتن

(خارج ۸۹)

۱۸۰۱. در بیت «شب تار است و ره وادی ایمن در پیش / آتش طور کجا موعده دیدار کجاست؟» کدام اختیار شاعری به کار رفته است؟

- (۱) تغییر کمیت مصوت‌ها (۲) استفاده از اختیار ابدال (۳) استفاده از اختیار قلب (۴) آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن

(انسانی ۹۱)

۱۸۰۲. کدام اختیار شاعری در بیت «گر ز دریا دو سه قطره بپراکند چه باک / باز چون جمع شود رو سوی دریا دارد» وجود ندارد؟

- (۱) ابدال (۲) قلب (۳) کاربرد فاعلاتن به جای فعلاتن (۴) تغییر کمیت مصوت کوتاه به بلند و بلند به کوتاه

(انسانی ۹۲)

۱۸۰۳. در بیت زیر همه اختیارات زبانی و وزنی به استثنای _____ به کار رفته است.

- «عابدان روی سوی قبله اسلام کنند / عارفان را نبوده قبله جان جز کویت»
 (۱) قلب (۲) ابدال (۳) فاعلاتن به جای فعلاتن (۴) تغییر کمیت مصوت بلند به کوتاه و کوتاه به بلند

۱۸۰۴. در تمام گزینه‌ها به جز _____ اختیار وزنی به کار رفته است.

- (۱) نه عجب که قلب دشمن شکتی به روز هیجا / تو که قلب دوستان را به مفارقت شکستی
 (۲) تو بت چرا به معلم روی که بتگر چین / به چین زلف تو آید به بتگری آموخت
 (۳) گر دیگران به منظر زیبا نظر کنند / ما را نظر به قدرت پروردگار اوست
 (۴) ز کوی میکند دوشش به دوش می‌پردازند / امام شهر که سجاده می‌کشید به دوش

۱۸۰۵. در کدام گزینه از اختیارات وزنی استفاده نشده است؟

- (۱) بیامد بمالید و زین برنهاد / شد از رخس رخشان و از شاه شاد
 (۲) خرامان بشد سوی آب روان / چنان چون شده بازیابد روان
 (۳) نالم ز دل چو نای من اندر حصار نای / پستی گرفت همت من زین بلند جای
 (۴) و آنکه گیسوی تو را رسم تطاول آموخت / هم تو شد کرمش داد من مسکین داد

۱۸۰۶. در کدام گزینه هم اختیار زبانی به کار رفته است، هم اختیار وزنی؟

- (۱) با گرسنگی قوت پرهیز نماند / افلاس عتبان از کف تقوا بستاند
 (۲) ای پادشه خوبان داد از غم تنهایی / دل بی تو به جان آمد، وقت است که بازایی
 (۳) در من منگر تا دگران چشم ندارند / از دست گدایان نتوان کرد ثوابی
 (۴) کوه از درخت گویی مردی مبارز است / پره‌های گونه‌گون زده چون جنگیان به خود

۱۸۰۷. در کدام گزینه هیچ یک از اختیارات شاعری به کار رفته است؟

- (۱) یکی نبود که گوید به دیگری که مموی / یکی نبود که گوید به دیگری که متال
 (۲) دل در هم و خاطر به غم و سینه به تاب است / شهری به خروش است و جهانی به عذاب است
 (۳) ای قبله جان کجاست جویم / جانی و به جان، هوات جویم
 (۴) ای همه هستی ز تو پیدا شده / خاک ضعیف از تو توانا شده

بایه
بازدهر

(داخل ۹۶)

۱۸۰۸. در کدام بیت هم اختیار وزنی و هم اختیار زبانی وجود دارد؟

- (۱) ملک کسری همه در قبضه فرمان تو باد
(۲) بودم افتاده ز پا شوق تو دستم بگرفت
(۳) عقل چو با آفتاب رای تو را دید گفت
(۴) مرا در منزل جانان چه امن عیش چون هر دم

(خارج ۹۹)

۱۸۰۹. در همه ابیات دو اختیار وزنی «فاعلاتن به جای فاعلاتن و ابدال» وجود دارد؛ به جز _____

- (۱) آب رخ پیشش ما کسری دارد
(۲) اگر آن ابرو است و پیشانی
(۳) می‌کشد مرغ جان ما پرواز
(۴) چه بود گر به ما رساند باد

(خارج ۱۴۰۱)

۱۸۱۰. در کدام بیت همه اختیارات وزنی به جز «قلب» وجود دارد؟

- (۱) خامی و ساده‌دلی شیوه جان‌بازان نیست
(۲) نام تو می‌رفت و عارفان بشنیدند
(۳) ز ملک تا ملکوتش حجاب بردارند
(۴) مرا به کار جهان هرگز التفات نبود

نکته‌دارتر

۱۸۱۱. در کدام گزینه اختیار وزنی «بلند بودن هجای پایانی» سه بار به کار رفته است؟

- (۱) دل داده‌ام بر باد، بر هر چه بادا باد
(۲) باد خزان روی به بستان نهاد
(۳) بگفتا هر شبش بینی چو مهتاب؟
(۴) صد چشمه ز چشم من گشاید

۱۸۱۲. در کدام بیت اختیار «بلند به حساب آوردن هجای پایانی» رخ داده است؟

- (۱) نمائند آتش و آبی نمائند
(۲) تیغ ارچه می‌برد همه پیوندهای جان
(۳) تویی که ابر ز تأثیر فتح باب گفت
(۴) خصم تو را ز آتش و آب ستان تو

۱۸۱۳. شاعر در کدام گزینه از اختیار «بلند شمردن هجای پایانی» چهار بار استفاده کرده است؟

- (۱) بت خود را بشکن خوار و ذلیل
(۲) دانه چو طفلی است در آغوش خاک
(۳) عشق تو بر بود ز من مایه مایی و منی
(۴) کرده گلو پر ز باد قمری سنجاب‌پوش

۱۸۱۴. در چند بیت اختیار «بلند بودن هجای پایانی» آمده است؟

- (الف) برخیز که ابر خاک را می‌شوید
(ب) با مسلمان گفت جان بر کف بنه
(ج) تو گفتی سخن باش و پاسخ شنو
(د) صحبت که کشد به سقم و رنجوری به
(ه) هر که آن نقطه دید هر دو جهانش
(۱) یک (۲) دو (۳) سه (۴) چهار

۱۸۱۵. در کدام ابیات اختیار وزنی «بلند بودن هجای پایانی» مشاهده می‌شود؟

- (الف) از سر من مغز را سودا برون می‌آورد
(ب) خطمی سبب از زرخندان می‌بر آورد
(ج) نام سما و لقب ارض نه
(د) به جمعیت دوستان روی نه
(۱) الف، د (۲) ب، ج (۳) الف، ب (۴) ج، د

۱۸۱۶. در کدام بیت اختیار «بلند بودن هجای پایانی» مشاهده نمی‌شود؟

- ۱) چاک دلم ای محرم چون دوخت نمی‌دانی
  - ۲) هر کجا دردی دوا آن جا رود
  - ۳) عاشق و دیوانه‌ام سلسله یار کو
  - ۴) وان خال سیاه بر سر ابرویست
۱۸۱۷. اختیار وزنی در رکن اول کدام گزینه آمده است؟

- ۱) گر آمدم به کوی تو چندان غریب نیست
  - ۲) پیر ما گفت و چه خوش گفت که از خلق مدار
  - ۳) «سعدی» میر اندیشه که در کام نهنگان
  - ۴) ندانم از سر و پایت کدام خوب‌تر است
۱۸۱۸. اختیار وزنی «آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن» در رکن اول کدام گزینه آمده است؟

- ۱) پیش رویست دگران صورت بر دیوارند
  - ۲) دیده سیر است مرا، جان دلیر است مرا
  - ۳) کفر است در طریقت ما کینه داشتن
  - ۴) گو شمع میارید در این جمع که امشب
۱۸۱۹. در کدام بیت اختیار وزنی «آمدن فاعلاتن اول مصراع» رخ داده است؟

- ۱) قصه شیرین عجب افسانه‌ای است
  - ۲) تا نظر سوی دو چشم توست یاران تو را
  - ۳) آگه از ناله من کی گردد
  - ۴) ما ز گریه چون نمک بگذاختیم
۱۸۲۰. در کدام بیت اختیار وزنی «فاعلاتن اول مصراع» مشاهده می‌شود؟

- ۱) من آن گیرم که این دم بازگشتم
  - ۲) بر ما دوزخ و بهشت یکی است
  - ۳) نه سبو پیدا در این حالت نه آب
  - ۴) ابر افکننده از تگرگ خدنگ
۱۸۲۱. کدام بیت اختیار وزنی اول مصراع ندارد؟

- ۱) تا به چند ای گل نازک ز چمن دلگیری
  - ۲) کند از جا عاقبت سیلاب چشم تر مرا
  - ۳) ای پسر فضل و ادب این همه تحصیل مکن
  - ۴) خواهیم اول ز دو نوشین لب او بوسه عید
۱۸۲۲. در همه بیت‌ها اختیار وزنی «آمدن فاعلاتن اول مصراع» وجود دارد؛ به جز _____

- ۱) من گمان کردم کز روزه تبه گردد و زار
  - ۲) عرضه کن بر وی کز حالت فرزند غریب
  - ۳) گل اگر چند نمانده است فزون لیک هنوز
  - ۴) هر که بهر پاس عرض و مال و مسکن داد جان
۱۸۲۳. در رکن اول کدام مصراع اختیار وزنی استفاده نشده است؟

- ۱) آن یکی نغمه معانی داشت
- ۲) ای که بی‌فایده پندم دهی آن روی ندیده
- ۳) گل ز رخساره تو بی‌آب است
- ۴) نافه را از کمتد تو دل در گره

(انسانی ۹۵)

- ۱) ببرد او دل عاشقان آفاق
  - ۲) اندر عجبم که چشم آن ماه
  - ۳) زان چشم پر از خمار سرمست
  - ۴) تا عزم جفا درست کرد او
۱۸۲۴. در کدام بیت، اختیار وزنی «ابدال» صورت گرفته است؟

(خارج ۹۵)

- ۱) ما در خطر افتادیم از عشق چه گوئیم
  - ۲) عشق رخ تو بابت هر مختصری نیست
  - ۳) هر چند نه ما را از ما خبری نیست
  - ۴) بر تو بدلی نارم دیگر نکتم یاد
- کان جا دل و جان و تن ما را خطری نیست
وصل لب تو در خور هر بی‌خبری نیست
دل برده‌ای از ما دل ما را اثری نیست
هر چند که آرام تو جز با دگری نیست

کز برج دین بتافت یکی روشن آفتاب
زین جلوه چشم گیتی انگیزته ز خواب
و آمد ز پاک یزدان او را بسی خطاب
بگشود چهره‌های و ز بیتش گشود باب

گاه بیچشم همی به خویشتن اندر
کم ز غم آتش زدی به جان و تن اندر
بتدی پنهان به زیر هر شکن اندر
شیرین آید به کام کوهکن اندر

۱۸۲۸. وزن همة ابیات «مستفعلن مفاعل مستفعل» است، در کدام بیت ابدال استفاده نشده است؟

وز چنگ من ریود نگارم را
پر باغ لاله ساخت کنارم را
در کام سنگ فکند شکارم را
دریا به خود نبیند جز غوغا

پیری به برم طپید چشمکزن
چون بر لب هیرمتد روپین تن
پیری تیری به چشمم از آهن
پیران بودند قیلله میهن

۱۸۲۰. در کدام گزینه از اختیار وزنی «ابدال» در هر دو مصراع استفاده شده است؟

برو به سوی خریدار خویش هم چون زر
وای بر دل آرزوی باطلی دارم هنوز
یا این ره دور را رسیدن بودی
نه رنج ازه کشیدی نه زخم‌های تبر

۱۸۲۱. در کدام بیت، از اختیار وزنی «ابدال» دو بار استفاده شده است؟

دست یکی پرحناست جعد یکی پرخضاب
پس به تماشا گذر ز آن سوی مصر بقا
گویند خاقانیا خاک توام مرحبا
تا نشود جان ز تن زو نتوان شد رها

۱۸۲۲. در کدام گزینه اختیار وزنی «ابدال» در رکنی غیر از رکن پایان مصراع دیده می‌شود؟

به از نگین سلیمان و نغمة داوود
خور در مقابل مه رویش کم از هلال
ز بس که بر وی ریزند جرعه‌های مدام
جفا را زاد مادر چون تو را زاد

۱۸۲۳. در کدام بیت از اختیار «ابدال» دو بار استفاده شده است؟

من چو مه چادر شب می‌بدریدم همه شب
تو را که غصه آن نیست کاو کجاست بخسب
هزار غوطه تو را خوردنی است در دریا
گویند سلطان غیب لست ترانی مرا

که حریفانش دی قفل گشودند ز در
بسر درش از روزی روی آوری
گردون ز کجا واکرد دکانچه معجون‌ها
در دست دگر کلک گهریار درست است

۱۸۲۵. در کدام گزینه شاعر از اختیار وزنی «ابدال» بهره برده است؟

از جام که می خوردی و مدهوش که بودی
ای شاهد اقبال هم‌آغوش که بودی
تو ریخته چون گل به بر و دوش که بودی
وان تازه بهار زندگانی دی شد

۱۸۲۶. در کدام بیت از اختیار «ابدال» استفاده نشده است؟

۱) ای آفتاب گردون تاری شو و متاب
۲) امروز جلوه‌ای به نخستین نمود و گشت
۳) وان گه به قاب قوسین اندر نهاد رخت
۴) بنمود جلوه‌ای و ز دانش فروخت نور

۱۸۲۷. در همة ابیات زیر «ابدال» مشاهده می‌شود؛ به جز

۱) گاهی بی خویشتن شوم ز غم تو
۲) ای صنم خویرو به جان تو سوگند
۳) صد شکن اندر دو زلف داری و باشد
۴) در غمت از جان دهم خوش است که مردن

۱) از من گرفت گیتی یارم را
۲) یک سو سرشک و یک سو داغ دل
۳) بر گور مرده ریخت شرابم را
۴) هامون به خود نبیند جز کوشش

۱۸۲۹. در کدام بیت از اختیار «ابدال» استفاده نشده است؟

۱) برخاست جوانی از برم گریبان
۲) بودم سرمست قوت بازو
۳) نگاه ز کیید زال گردون زد
۴) روزی که جوان و نامجو بودم

۱) از آن مقام که نبود گشاد روز گذر
۲) بارها بشکست دل اما دلی دارم هنوز
۳) ای کاش که جای آرمیدن بودی
۴) درخت گر متحرک شدی ز جای به جای

۱) عتقا بر کرد سر گفت کز این طایفه
۲) اول غلی بکن زین سوی نیل غدم
۳) با اثر داغشان هر دم سلطان عشق
۴) محنت چون خون و گوشت در تنم آمیخته‌ست

۱) قدح به چنگم و آواز چنگ در گوشم
۲) با تار زلف او شب تار است هم‌چو روز
۳) مگر مدام در این فصل خاک مست بود
۴) وفا را زاد مادر چون مرا زاد

۱) شب به پیش رخ چون ماه تو چادر می‌بست
۲) به جست‌وجوی وصالش چو آب می‌پویم
۳) تو جامه گرد کنی تا ز آب تر نشود
۴) از مدد لطف او ایمن گشتم از آنک

۱۸۲۴. در کدام بیت از اختیار «ابدال» استفاده نشده است؟

۱) گفت خیز اکنون تا هر دو به میخانه شویم
۲) همست او بر تو شو شود آشکار
۳) بر هر چه نظر کردیم کیفیت عبرت داشت
۴) گر دست چیم بشکست ای خواجه غمی نیست

۱) امروز ندانم که در آغوش که بودی
۲) ای دولت بیدار به بازوی که خفتی
۳) من خار فراوان به دل از درد تو دارم
۴) افسوس که نامه جوانی طی شد

۱۸۳۶. در کدام بیت اختیار شاعری «ابدال» وجود ندارد؟

- ۱) تا یقین آینه حال زدود
- ۲) هستی تو صورت پیوند نی
- ۳) حیف است سخن گفتن با هر کس از آن لب
- ۴) طناب عمر مرا دست روزگار گسیخت

۱۸۳۷. در کدام بیت، اختیار وزنی «قلب» وجود دارد؟

- ۱) کیسه هنوز فربه است با تو از آن قوی دلم
- ۲) خاک شدم در تو را آب رخم چرا ببری
- ۳) از سر غیرت هوا چشمم ز خلق دوختم
- ۴) وصل تو را به جان و دل می خرم و نمی دهی

۱۸۳۸. در کدام مصراع، اختیار وزنی «قلب» به کار رفته است؟

- ۱) گرچه تو هر دمی به نو عهدی تازه بشکنی
- ۳) چنگ بزنی مطربا چشم بسی تار شد

۱۸۳۹. کدام بیت فاقد اختیار «قلب» است؟

- ۱) تا که جهان است کار به کام احرار باد
- ۲) دانشش دانشوران پیشرو کار باد
- ۳) شاه زمانه فروروز خرو صاحبقران
- ۴) عادل و عدل تو رسید در هر مکان

۱۸۴۰. در کدام بیت اختیار شاعری «قلب» وجود دارد؟

- ۱) این شفق است یا فلق مغرب و مشرقم بگو
- ۲) آینه در جواب من باز سکوت می کند
- ۳) پاک کن از حافظهات شور غزل های مرا
- ۴) جان همه شوق گشته ام طعنه ناشنیده را

۱۸۴۱. در کدام بیت اختیار وزنی «قلب» بیش از سایر ابیات دیده می شود؟

- ۱) بساط اهریمنی ز دهر برچیده شد
- ۲) شد چو به دست خلیل خانه حق ساخته
- ۳) مزده که این انتظار دگر به پایان رسد
- ۴) چند زنی ای حکیم دم از حدوث و قدم

(خارج ۹۴)

صورتش ماضی مستقبل بود
تو به کس و کس به تو مانند نی
دشنام به من ده که درودت بفرستم
هنوز رشته امید از تو نگستم

(خارج ۹۴)

چاره چه خاقانی اگر کیسه رسد به لاغری
داشتمت به خون دل خون دلم چرا خوری
پرده روی تو شدم پرده من چرا دری
بیش مکن مضایقه زان که رسید مشتری

۲) برای من بار عشق سخت تر از کوه بود

۴) سرو برفت و بوستان از نظرم به جملگی

شاه جوان بخت را فضل خدا یار باد
مجلس مشروطه را خدا نگهدار باد
رایت و رایش بلند دولت و بختش جوان
شاهها با عدل و ملک زنده بمان جاودان

من به کجا رسیده ام جان دقایقم بگو
باز چه می شود مرا ای تو حقایقم بگو
شاعر مرده ام بخوان گور علایقم بگو
در همه حال خوب من با تو موافقم بگو

بهر طواف عباد کعبه پسندیده شد
صاحب آن خانه را خانه چو شناخته
خانه حق آنچه را خواسته بود آن رسید
وجه خدای قدیم جلوه نمود از حرم

۱۸۴۲. شاعر در کدام رکن بیت «نماتد تیری در ترکش قضا که فلک / سوی دلم به سر انگشت امتحان نگشود» از اختیار وزنی «قلب» بهره برده است؟ (انسائی ۸۳)

- ۱) رکن اول مصراع دوم   ۲) رکن دوم مصراع اول   ۳) رکن سوم مصراع دوم   ۴) رکن آخر مصراع دوم

۱۸۴۳. در کدام مصراع اختیار قلب وجود ندارد؟

- ۱) گر نتواند که مرد سخن به پایان برد
- ۳) این سخنان را بدو فلان و بهمان برد

- ۲) بترس اگر داوریت کس بر یزدان برد
- ۴) دیو به افسون کجا ملک سلیمان برد

۱۸۴۴. اصل وزن همه ابیات گزینه ها «مفتعلن مفاعلن فاعلن» است، بر اساس این وزن، کدام بیت اختیار «قلب» دارد؟

پیشتر و بیشتر از هر صدی
سر به سر ای نگار دیگر شدی
تا تو مرا به راه پیش آمدی
آمدی و ز دست من بستدی

- ۱) باشد اگر صد هنری مرد، تو
- ۲) تا دل من ز دست من بستدی
- ۳) چاره و راه خویش گم کرده ای
- ۴) من ز همه جهان دلی داشتم

(انسائی ۹۵)

۱۸۴۵. در کدام مصراع اختیار وزنی «قلب» صورت گرفته است؟

- ۱) دل بر گرفت از من بتم یکبارگی
- ۳) دست کسی بر نرسد به شاخ هویت تو

- ۲) زیر نشین غلمت کاینات
- ۴) برشوم از نشاط دل وقت سحر به منظره

۱۸۴۶. در کدام بیت «قلب» به کار نرفته است؟

- ۱) یوسف مشهدالرضا را چه کس
- ۲) با من کور و کر ولی واژه به تصویر مکش
- ۳) به تخت شاهی نشست پادشه نامور
- ۴) گاه بود پهلوی او گاه شود محو در او

دوک نیاورده خریدار نیست؟
منظره های عقل را با من سابقم بگو
سلطان احمد که هست زینت تاج و کمر
پهلوی او هست خدا محو در او هست لقا

۱۸۴۷. در کدام مصراع اختیار قلب مشاهده نمی‌شود؟

- (۱) تا رگ نخلیت او ز بیخ و بن برنکتی
- (۲) هنوز در ملک شعر نامده قحط الرجال

۱۸۴۸. در کدام بیت اختیار شاعری قلب پیدا نمی‌شود؟

- (۱) تحفه فرستی ز شعر سوی عراق اینت جهل
- (۲) کیست که پیغام من به شهر شروان برد
- (۳) هنوز گویندگان هستند اندر عراق
- (۴) وه که چه خنده زنده بر من و تو کودکان

۱۸۴۹. در کدام بیت اختیار وزنی «قلب» به کار رفته است؟

- (۱) پرده دل می‌زند زهره هم از بامداد
- (۲) لاف دل از آسمان، لاف تن از ریسمان
- (۳) گفتم: تو کیستی؟ گفت: مراد همه
- (۴) می‌رسد از هر طرف شور نی و بانگ دف

۱۸۵۰. در کدام بیت اختیار وزنی «قلب» به کار رفته است؟

- (۱) گرچه من اینجا حدیث از سر جان می‌کنم
- (۲) دور فلک بر دلیم کرد ز جور آنچه کرد
- (۳) عقل نه همتای توست کز تو زند لاف عشق
- (۴) به که ز بهر سخن برنگشاید زبان

۱۸۵۱. در کدام بیت شاعر از اختیار وزنی «قلب» استفاده کرده است؟

- (۱) تویی که از دیرگاه رای خطاکار تو
- (۲) ابر بهاری ز دور اسب برانگیخته
- (۳) آنکه نداند ز جهل بوجهل از مصطفی
- (۴) آنکه نداند شناخت قیمت خرد از بزرگ

۱۸۵۲. در کدام بیت، اختیار وزنی «قلب» به کار رفته است؟

- (۱) ماهی و چون عیان شوی شمع هزار مجلسی
- (۲) از سر رشک سوختم زان همه سوزم از درون
- (۳) سینۀ خاقانی اگر پاک بشویی از غبار
- (۴) هم شکری تو هم نمک با تو چه نسبت آب را

ترکیبی

۱۸۵۳. در بیت زیر از کدام اختیار شاعری بهره برده شده است؟

- «بسی بگفت خداوند عقل و نشنیدم که دل به غمزه خوبان مده که سنگ و سبوسست»
- (۱) کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند (۲) آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن (۳) قلب (۴) ابدال

۱۸۵۴. در مصراع «گرچه فرهاد به تلخی ز جهان رفت ولیک» کدام اختیارات وزنی اتفاق افتاده است؟

- (۱) ابدال و بلند کردن هجای پایان مصراع
- (۲) فاعلاتن به جای فعلاتن و بلند کردن هجای پایان مصراع
- (۳) قلب و بلند کردن هجای پایان مصراع

۱۸۵۵. در کدام بیت اختیارات شاعری «وزنی» به کار رفته است؟

- (۱) دردم از یار است و درمان نیز هم
- (۲) کسی گیرد خطا بر نظم حافظ
- (۳) یکدم غریق بحر خدا شو گمان مبر
- (۴) حالیا مصلحت وقت در آن می‌بینم

۱۸۵۶. در همه ابیات سه نوع اختیار وزنی هم‌زمان دیده می‌شود؛ به جز

- (۱) از گلستان رخت حسن بتان یک ورق است
- (۲) حسن گل کم شد و مشتاقی بلبل هم کاست
- (۳) اتفاق تو گر این است که خونم ریزی
- (۴) گو میارید به ما شادی بگریخته را

- (۲) با من کور و کر ولی واژه به تصویر مکش
- (۴) تیره بود ورنه تیغ محنت سوهان برد

هیچ کس از زیرکی زیره به کرمان برد
یک سخن از من بدان مرد سخندان برد
که قوت ناطقه مدد ز ایشان برد
اگر کسی شعر ما سوی خراسان برد

(انسانی ۹۵)

مژده که آن بو طرب داد طرب‌ها بداد
بگسلم این ریسمان، باز روم در معاد
گفتم: من کیستم؟ گفت: مراد مراد
می شده جاری به کف، بنوش جام مراد

(انسانی ۹۳)

نزد تو آن جا سخن از سر و زر می‌رود
خوی تو نیز از جفا یاری او می‌کند
می‌نشاند حریف خیره‌سری می‌کند
گر نتواند که مرد سخن به پایان برد

آب نکوکاری از روی نیساکان برد
وز سم اسب سیاه لؤلؤ تر ریخته
گم‌هم ار زان که او ره سوی قرآن برد
چون به بر نام خویش نام بزرگان برد

سروی و چون روان شوی عشق هزار لشکری
با همه آب ساختی زان همه آبی از تری
پیش خدایگان تو را پیش کند ثناگری
چند به رغم دوستان دشمن خویش پروری

درس

(خارج ۹۹)

(انسانی ۹۱)

۱۸۵۷. هر سه اختیار «فاعلاتن اول مصراع، ابدال و هجای پایانی» در کدام بیت دیده می‌شود؟

- (۱) سبیه او همه خورشیدپرست
- (۲) بد مگو نیک مگو ایشان را
- (۳) مه تابان به جز از خوبی و ناز
- (۴) گر چو زنجیر به هم پیوستیم

(سراسری ۱۴۰۱)

۱۸۵۸. بیت زیر «فاقد» کدام اختیار شاعری است؟

- (۱) ابدال
- (۲) که رخنه‌های قفس رخنه‌رهایمی نیست»
- (۳) کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند
- (۴) آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن

(سراسری ۱۴۰۱)

۱۸۵۹. در کدام بیت «سه نوع اختیار وزنی و دو اختیار زبانی» می‌توان یافت؟

- (۱) آه اگر دامن پاک تو نیارند به دست
- (۲) مستان بزم عیش شرابی نداشتند
- (۳) چو مطربان سحر آهنگ زیر و بام کنند
- (۴) کسی است صاحب بخت بلند و عمر دراز

۱۸۶۰. در کدام مصراع سه نوع اختیار وزنی استفاده شده است؟

- (۱) زندگی بی تو از محالات است
- (۲) تو روانی به لب، به قد جانی
- (۳) مخلصان را وصال توست خیال
- (۴) بر بساط چمن به صد رخ گل

۱۸۶۱. در همه ابیات «ابدال، قلب و بلند آمدن هجای پایانی» دیده می‌شود؛ به جز ...

- (۱) جلوه وجه خدا جهان سراسر گرفت
- (۲) وجه خدای قدیم چو در حرم دیده شد
- (۳) گوهر بحر وجود بیرون شد از صدف
- (۴) می‌زد هر صبح و شام کوکو چون فاخته

- (۱) ساز طرب عشق که داند که چه ساز است
- (۲) ز خواب نرگس مست تو سرگران برخاست
- (۳) پیش از آن کز تو مرا جان به لب آید ناگاه
- (۴) به کام دشمنم داری و گویی دوست می‌دارم

۱۸۶۲. در مجموع این بیت دارای چند اختیار وزنی است؟ «دیده خون گشت و خون نمی‌خسبد / دل من از جنون نمی‌خسبد»

- (۱) یک
- (۲) دو
- (۳) سه
- (۴) چهار

۱۸۶۳. در کدام بیت هر دو اختیار وزنی «فاعلاتن به جای فعلاتن» و «ابدال» و اختیار زبانی «تغییر مصوت بلند به کوتاه و کوتاه به بلند» وجود دارد؟ (خارج ۹۰)

- (۱) زاری آغاز کند او که همه خرد و بزرگ
- (۲) روزی از معرفت و فقه بسوزد ما را
- (۳) چو از او داد بخواهیم از این بیدادی
- (۴) برهندی همه از ظلمت این نفس لثیم

۱۸۶۴. در کدام مصراع اختیارات شاعری «کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند»، «حذف همزه» و «بلند شمردن هجای پایانی» صورت گرفته است؟

- (۱) مخالفت نکنم آن کتم که فرمان است
- (۲) که جهل پیش خردمند عذر نادان است
- (۳) نه آبروی که گر خون دل بخواهی ریخت
- (۴) هزار سختی اگر بر من آید آسان است

(انسانی ۹۴)

۱۸۶۵. در بیت زیر همه اختیارات شاعری کدام گزینه وجود دارد؟

- (۱) حذف همزه - ابدال
- (۲) بیخسی که بر سعادت آرد بنشان»
- (۳) تبدیل مصوت کوتاه به بلند - حذف همزه
- (۴) تبدیل مصوت کوتاه به بلند - تبدیل مصوت بلند به کوتاه

(خارج ۹۳)

۱۸۶۶. در همه ابیات به جز بیت ... اختیارات شاعری «تغییر کمیت مصوت‌ها، آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن و ابدال» صورت گرفته است.

- (۱) ز طلب، مطلب اگر خیر بود طالب را
- (۲) گرمی لاله خون‌گرم مرا دارد داغ
- (۳) سرکشی در قدم کوه جواهر افشاند
- (۴) معنی عزلت اگر وحشت از آبادانی است

- (۱) طلب روی زمین هم طلب دنیا نیست
- (۲) و نه مجنون مرا وحشتی از صحرا نیست
- (۳) وادی حرص به نزدیکی استغنا نیست
- (۴) جغد در مرتبه خویش کم از عنقا نیست

(خارج ۹۶)

۱۸۶۸. در کدام بیت اختیار وزنی «قلب» و «تغییر کمیت مصوت‌ها» در یک رکن صورت گرفته است؟

- (۱) چند به ناز پرورم مهر بتان سنگدل
 (۲) کیسه هنوز فربه است با تو از آن قوی‌دلیم
 (۳) چون ز نسیم می‌شود زلف بتفشه پرشکن
 (۴) حافظ اگر قدم زنی در ره خاندان به صدق

۱۸۶۹. بیت زیر، «فاقد» کدام اختیار شاعری است؟

- «از آن به خلق چو سیمرخ روی نمایی
 (۱) حذف همزه (۲) بلند بودن هجای پایانی (۳) بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (۴) ابدال

۱۸۷۰. در بیت «قوت شاعره من سحر از فرط ملال / متنفر شده از بنده گریزان می‌رفت» کدام اختیارات شاعری تماماً وجود دارد؟

- (۱) حذف همزه - تبدیل مصوت بلند به کوتاه - آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن (۲) تبدیل مصوت کوتاه به بلند - قلب - بلند در نظر گرفتن هجای پایانی
 (۳) قلب - ابدال - بلند در نظر گرفتن هجای پایانی (۴) حذف همزه - آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن - ابدال

(انسانی ۸۷)

۱۸۷۱. در کدام بیت شاعر از سه اختیار شاعری «آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن»، «حذف همزه» و «تغییر کمیت مصوت‌ها» استفاده کرده است؟

- (۱) فقر ظاهر مبین که حافظ را
 (۲) تو و طوبی و ما و قامت یار
 (۳) دور مجنون گذشت و نوبت ماست
 (۴) من که باشم در آن حرم که صبا
 سینه گنجینه محبت اوست
 فکر هر کس به قدر همت اوست
 هر کسی پنج روز نوبت اوست
 پرده‌دار حریم حرمت اوست

۱۸۷۲. در کدام ابیات به ترتیب از اختیار شاعری «فاعلاتن به جای فعلاتن»، «بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه»، «کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند» و «ابدال» استفاده شده است؟

(خارج ۹۱)

- الف) نفاق و زرق نبخشد صفای دل حافظ
 ب) چو پشت آینه پیش تو حلقه در گوشم
 ج) بس غریبید در این کوچه شر، کوچ کنید
 د) عزم دیدار تو دارد جان پر لب آمده
 (۱) الف - ب - ج - د (۲) الف - ج - د - ب (۳) ج - الف - ب - د (۴) ج - د - الف - ب

۱۸۷۳. در بیت «ای که بر مرکب تازنده سواری، هش دار / که خر خارکش مسکین در آب و گل است»، به ترتیب چند «اختیار وزنی» و چند «اختیار زبانی» به کار رفته است؟

(انسانی ۸۸)

- (۱) دو - دو (۲) دو - سه (۳) سه - دو (۴) سه - سه

۱۸۷۴. در همه گزینه‌ها به جز _____ هم اختیار وزنی به کار رفته است، هم اختیار زبانی.

- (۱) از چنگ شیر رست و ز چنگ قضا نرست
 (۲) دو هفته شد که ندیدم مه دوهفته خود را
 (۳) گر نخواهد داد من امروز داد آن شاه حسن
 (۴) قلب سپاه را نشناسد ز قلب دوست
 القصه گشت طعمه آن جانور همی
 کجا روم به که گویم غم نهفته خود را
 دامنش فردا به نزد دادگر خواهم گرفت
 قلب تو بر دزد چو به جولانش بگذری

۱۸۷۵. در کدام گزینه کمترین نوع از اختیارات شاعری به کار رفته است؟

- (۱) آنچه دیدی برقرارش می‌نماند
 (۲) به سبزه کجا تازه کرده دلیم
 (۳) ببايد هوس کردن از سر به در
 (۴) چو تو خود کنی اختر خویش را بد
 این چه بیتی هم نماند برقرار
 که سبزه بخواهد دمید از گلیم
 که دور هوس‌سازی آمد به سر
 مدار از فلک چشم نیک‌اختری را

(انسانی ۹۸)

۱۸۷۶. در بیت «گذار بر ظلمات است خضر راهی کو / مباد کاتش محرومی آب ما ببرد»، همه اختیارات شاعری یافت می‌شود؛ به جز _____

- (۱) ابدال (۲) کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند (۳) حذف همزه (۴) بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه

(خارج ۹۸)

۱۸۷۷. بیت زیر «فاقد» کدام اختیارات شاعری است؟

- «طهارت ار نه به خون جگر کند عاشق
 (۱) بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه، قلب
 (۲) بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه، ابدال
 (۳) حذف همزه، بلند بودن هجای پایانی مصراع
 به قول مفتی عشقش درست نیست نماز»
 (۲) بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه، ابدال
 (۴) حذف همزه، کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند

(خارج ۹۹)

۱۸۷۸. در بیت زیر همه موارد از دیدگاه «عروضی و قافییه» درست است؛ به جز _____

- «نفسم گرفته زمین شب در این حصار بشکن
 (۱) قافیة بیت بر اساس قاعده «۲» آمده است.
 (۲) وزن بیت «فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن» است.
 (۳) طبق اختیارات شاعری در بیت دو بار «همزه» حذف شده است.
 (۴) در بیت اختیار شاعری (کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند) یافت می‌شود.
 در این حصار جادویی روزگار بشکن»

۱۸۷۹. در بیت «قوت بازوی پرهیز به خوبان مفروش / که در این خیل حصاری به سواری گیرند»، همهٔ اختیارات شاعری یافت می‌شود؛ به جز _____ . (انسانی ۹۹)

(۱) بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه، قلب
(۲) کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند، ابدال
(۳) آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن، حذف همزه
(۴) بلند بودن هجای پایان مصراع، بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه

۱۸۸۰. با توجه به بیت زیر همهٔ موارد از دیدگاه «عروض و قافیه» درست است؛ به جز _____ . (انسانی ۹۹)

در نمازم خم ابروی تو در یاد آمد
حالتی رفقت که محراب به فریاد آمد
(۱) وزن بیت «فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن» است.
(۲) در بیت فوق قافیه بر اساس قاعدهٔ «۲» آمده است.
(۳) شاعر از اختیارات شاعری «ابدال» و حذف همزه استفاده کرده است.
(۴) در مصراع اول دو بار و در مصراع دوم یک بار، «حذف همزه» صورت گرفته است.

۱۸۸۱. در بیت «عنقا بر کرد سر، گفت کز این طایفه / دست یکی پر حناست جعد یکی پر خضاب» شاعر از کدام اختیارات شاعری استفاده کرده است؟ (انسانی ۸۹)

(۱) ابدال
(۲) قلب
(۳) کوتاه تلفظ کردن مصوت‌های بلند
(۴) بلند تلفظ کردن مصوت‌های کوتاه

۱۸۸۲. در همهٔ ابیات هر دو اختیار «وزنی و زبانی» وجود دارد؛ به جز _____ . (انسانی ۱۴۰۰)

(۱) گره به باد مزن گرچه بر مراد رود
(۲) حافظ از آب حیات ازلی می‌خواهی
(۳) مستم کن آن چنان که ندانم ز بی‌خودی
(۴) زنه‌ار از آن عبارت شیرین دل‌فریب
که این سخن به مثل باد با سلیمان گفت
متبعش خاک در خلوت درویشان است
در عرصهٔ خیال که آمد کدام رفعت
گویی که پسته تو سخن در شکر گرفت

۱۸۸۳. بیت زیر فاقد کدام «اختیار شاعری» است؟ (انسانی ۱۴۰۰)

هر که در سایه تو باشد نیست
ابدال (۱)
روز او را به آفتاب نیاز،
حذف همزه (۲)
(۳) بلند بودن هجای پایان مصراع
(۴) بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه

۱۸۸۴. با توجه به عروض و قافیه کدام گزینه، در مورد رباعی زیر اشتباه ذکر شده است؟ (انسانی ۱۴۰۰)

بازار قبول گل چو شد خوش خوش تیز
گل گفت که آب قدمش خیره مریز
گل گفت که آب قدمش خیره مریز
گل گفت که آب قدمش خیره مریز
(۱) ابیات را می‌توان به دو صورت دسته‌بندی هجایی کرد.
(۲) در بیت دوم شاعر دو بار مصوت کوتاه را بلند تلفظ کرده است.
(۳) قافیهٔ رباعی بر اساس قاعدهٔ «۲» آمده است و حرف روی «ز» است.
(۴) در بیت اول از اختیار شاعری ابدال استفاده شده است.

۱۸۸۵. در کدام بیت «بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه، کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند و ابدال» همگی یافت می‌شود؟ (خارج ۱۴۰۰)

(۱) قوت بازوی پرهیز به خوبان مفروش
(۲) رقص بر شعر تر و ناله نی خوش باشد
(۳) حافظ ابتای زمان را غم مسکیتان نیست
(۴) خوش گرفتند حریفان سر زلف ساقی
که در این خیل حصاری به سواری گیرند
خاصه رقصی که در آن دست نگاری گیرند
زین میان گر بتوان به که کناری گیرند
گر فلکشان بگذارد که قراری گیرند

۱۸۸۶. در بیت زیر همهٔ اختیارات شاعری یافت می‌شود؛ به جز _____ . (خارج ۱۴۰۰)

چون گل و می دمی از پرده برون آی و درآ
قلب (۱)
که دگر باره ملاقات نه پیدا باشد،
ابدال (۲)
(۳) تغییر کمیت مصوت‌ها
(۴) آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن

۱۸۸۷. با توجه به «علوم و فنون ادبی» کدام گزینه اشتباه است؟ (سراسری ۱۴۰۱)

«ترک دنیا به مردم آموزند
عالم آن کس بود که بد نکند
(۱) شعر را در ردهٔ «ادبیات تعلیمی» می‌توان جا داد.
(۲) خویشتن سیم و غله اندوزند
نه بگوید به خلق و خود نکند
(۳) در سرودهٔ فوق اختیار شاعری آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن یافت می‌شود.
(۴) حذف همزه و کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند «هر دو» در ابیات مشهود است.

۱۸۸۸. در بیت زیر همهٔ اختیارات شاعری یافت می‌شود؛ به جز: (دی ۱۴۰۱)

«مردگان چمن از دعوت حق زنده شدند
ابدال - بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه
(۱) ابدال - بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه
(۲) کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند - حذف همزه
(۳) حذف همزه - بلند تلفظ کردن هجای پایانی
(۴) آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن - ابدال

۱۸۸۹. با توجه به بیت زیر کدام گزینه «درست» است؟ (دی ۱۴۰۱)

«اشکم ز دیده قصه طوفان سؤال کرد
بیت دارای وزن دوری یا دولختی همسان است.
(۱) چشمم جواب داد که از ما پدید شد،
(۲) در بیت هر دو اختیارات شاعری وزنی و زبانی موجود است.
(۳) مصرع دوم دارای ۱۴ علامت هجایی است که سه هجای آن کشیده است.
(۴) بیت در بحر رجز سروده شده است و به دو شکل دسته‌بندی هجایی می‌شود.

(دی ۱۴۰۱)

۱۸۹۰. با در نظر گرفتن اختیارات شاعری تقطیع کدام سروده «اشتباه» است؟

- (۱) تو در نماز عشق چه خواندی (U--U--U--U)
- (۲) جان من و تو تشنه مهر بود (U--U--U--U)
- (۳) گامی به تو نزدیک و گامی دور (U--U--U--U)
- (۴) پشت لبخندی پنهان هر چیز (U--U--U--U)

(خارج ۱۴۰۱)

۱۸۹۱. در کدام بیت «سه نوع اختیار وزنی و دو اختیار زبانی» می‌توان یافت؟

- (۱) مزرع امید را یک دانه به زان خال نیست
- (۲) کسی از بسز دل جام خبردار نشد
- (۳) تو همان طایر فرخنده اوج شرفی
- (۴) گر بر من آن نگار پری چهره بگذرد

(خارج ۱۴۰۱)

۱۸۹۲. با توجه به «عروض و قافیه» کدام مورد نادرست است؟

- (۱) «آشفته‌سرخن چو زلف جانان خوشتر
- مجموعه عاشقان بود دفتر من
- (۲) خوشتر «ردیف» و «ن» حرف روی است.
- (۳) ابیات فوق را می‌توان به دو صورت دستبندی هجایی کرد.
- (۴) «چون کار جهان بی سر و سامان خوشتر
- مجموعه عاشقان پریشان خوشتر»
- (۲) قافیه ابیات فوق بر اساس قاعده «۲» سروده شده است.
- (۴) اختیار شاعری «قلب و ابدال» هر دو در سروده فوق یافت می‌شود.

قرابت معنایی

۱۸۹۳. کدام بیت با مفهوم بیت زیر متناسب است؟

- «سرور را مانی ولیکن سرور را رفتار نه
- (۱) روی چون ماه آسمان داری
- (۲) طلعتش ماه برج نیکویی
- (۳) من ماه ندیده‌ام کله‌دار
- (۴) دل گرفتار ماه‌سیمایی است

۱۸۹۴. کدام بیت با مفهوم بیت زیر تناسب بیشتری دارد؟

- «چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست
- (۱) با که گویم به جهان محرم کو
- (۲) فهم سخن چون نکند مستمع
- (۳) تو که هرگز سخن اهل سخن نشنیدی
- (۴) مجو درک سخن از خام‌طبعان جهان صائب

۱۸۹۵. مفهوم کدام بیت متفاوت است؟

- (۱) تو با خدای خود انداز کار و دل خوش دار
- (۲) گذاشتم به خدا کار خویش را صائب
- (۳) حاشا که خلق کار برای خدا کنند
- (۴) چون توکل کنی مگو از غیر

۱۸۹۶. کدام بیت با بیت زیر تصویری مشترک دارد؟

- «به وفای دل من ناله برآرید چنانک
- (۱) دوش در وقت سحر آهی برآوردم ز دل
- (۲) گفتمی که اگر صبر کنی کام بیابی
- (۳) تو عمر خواه و صبوری که چرخ شعبده‌باز
- (۴) بیاور می‌که نتوان شد ز مکر آسمان ایمن

۱۸۹۷. کدام بیت به اتفاق مشترکی با بیت زیر اشاره دارد؟

- «دلم شکسته‌تر از شیشه‌های شهر شماست
- (۱) به رنگ غنچه نداریم برگ عشرت دیگر
- (۲) بکشدم نفسم که نفسم کشته باد
- (۳) ای نسیم مرگ با باد خزان همراه باش
- (۴) به نیم‌شب ز غریو کریه بمباران

- شکسته باد کسی کاین‌چنینمان می‌خواست»
- شکست شیشه مگر ساغری برآورد از ما
- بکشدم در خون که در خون گشته باد
- عندلیب ما ندارد طاقت هجران گل
- دلیم چگونه نلرزد که شهر می‌لرزد

۱۷۷۸. ۳ مفهوم مشترک: جایگاه مثبت زن در خانه و خانواده بررسی سایر ابیات: ب زندگی با زن پوشیده و زیبا مانند زندگی در بهشت است. د زن پارسا مرد را سرافراز می‌کند و زن ناپارسا مرد را نابود می‌کند. ۱۷۷۹. ۱ سلامت را نمی‌خواهند پاسخ گفت سرها در گریبان است / کسی سر برنیارد کرد پاسخ گفتن و دیدار یاران را / نگه جز پیش پا را دید نتواند / که ره تاریک و لغزان است / و گر دست محبت سوی کس یازی / به اکره آورد دست از بغل بیرون / که سرما سخت سوزان است مفهوم مشترک: اوضاع سخت و خفقان آور جامعه در دوران پهلوی ۱۷۸۰. ۳ مفهوم مشترک: اشاره به غم و اندوه امیر المؤمنین علی (ع) در ماجرای شهادت حضرت زهرا (س) و نیلی شدن چهره ایشان از ضربه دشمنان پیغمبر (ص).

بررسی سایر ابیات: ۱ اشاره به عصمت حضرت زهرا (س) و نزول آیه تطهیر برای پنج تن آل عبا ۲ اشاره به مخفی بودن قبر حضرت زهرا (س) ۴ اشاره به آنکه حضرت زهرا و خانواده‌شان تنها افطاری خود را سه شب بخشیدند و خود چیزی برای افطار نداشتند و نزول آیه «و يطعمون الطعام» ۱۷۸۱. ۴ مفهوم مشترک: ایستادن و سکوت کردن ننگ است، حرکت کردن و مردن در راه درست است. بررسی سایر ابیات: ۱ کسی در دنیا باقی نمی‌ماند و همه رفتنی هستند. ۲ راه عشق جای اشتباه ندارد. ۳ غم عشق برتر از تمام شادی‌هاست.

پایه دوازدهم درس هشتم

۱۷۸۲. ۱ همان اختیار وزنی بلند بودن هجای پایان مصراع هاست. شاعر مختار است که در پایان مصراع هجای کوتاه یا کشیده بیاورد؛ زیرا بلند محسوب می‌شود. ۱۷۸۳. ۴ اگر به پایان مصراع‌ها توجه کنید، می‌بینید وجود هجای کوتاه یا کشیده دلیل بر استفاده از همین اختیار است. در بیت اول گیر (-U) و آبر (-U)، در بیت دوم بوس (-U) و کوس (-U) و در بیت سوم توه (-U) و کوه (-U) همگی هجای کشیده هستند. ۱۷۸۴. ۲ اگر هجای پایانی بلند باشد، اختیار وزنی محسوب نمی‌شود. بررسی هجاهای پایانی گزینه‌ها: ۱ داد (-U) ۲ من (-) / ما (-) ۳ هیچ (-U) / باد (-U) ۴ ت (-U) / داد (-U)

توجه: اگر هجای پایانی کوتاه (U) هم باشد، مشمول اختیار وزنی می‌شود. ۱۷۸۵. ۲ بررسی هجاهای پایانی گزینه‌ها: ۱ ن (U) / است (-U) ۲ زد (-) / مد (-) ۳ عهد (-U) / نی (-) ۴ نیم (-U) ۱۷۸۶. ۱ به نکته زیر توجه کنید:

نکته: وقتی هر دو هجای اول یک مصراع کوتاه است، به هیچ وجه امکان ندارد که اختیار «فاعلاتن» اول مصراع داشته باشد، زیرا فاعلاتن با هجای بلند آغاز می‌شود.

۱۷۸۷. ۱ به نکته سؤال قبل دقت کنید. ۱۷۸۸. ۱ دقت کن که همه ابیات اختیار دارند، اما سؤال رکن اول «بیت» را خواسته است؛ یعنی اول مصراع اول. در این موارد منظور از «اولین رکن کدام بیت مشمول اختیار وزنی شده است» غالباً همان «آوردن فاعلاتن به جای فاعلاتن» است؛ پس کافی است که به اولین هجای بیت‌ها نگاهی بیندازیم، هر کدام که اولین هجایش کوتاه بود از این اختیار استفاده نکرده است. پس قطعاً گزینه‌های «۲»، «۳» و «۴» در ابتدای بیت از این اختیار استفاده نکرده‌اند. ۱۷۸۹. ۳ در این موارد یک نگاه به هجاهای آغاز بیت کافی است، پس گزینه «۳» با فاعلاتن آغاز می‌شود (آوردن فاعلاتن به جای فاعلاتن)، مخصوصاً که تمام ابیات از یک شعر انتخاب شده‌اند (به قافیه‌ها نگاه کن) پس حتماً وزن آن‌ها فاعلاتن دارد.

۱۷۹۰. ۲ در بیت گزینه «۲» هم از آوردن فاعلاتن به جای فاعلاتن (در اول بیت) استفاده شده است و هم آوردن هجای کشیده در پایان بیت. (مصراع دوم)

خر	ذ	عا	تر	د	ک	یا	زش	پ	ب	رتد
سی	ل	بگ	رف	ت	خ	ز	یا	ر	پ	یود
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-

در بیت گزینه «۴» آخرین هجا کشیده است، ولی در اول بیت از اختیار وزنی استفاده نشده است؛ البته در ابتدای مصراع دوم فاعلاتن به جای فاعلاتن آمده است.

۱۷۹۱. ۲ تمام گزینه‌های دیگر با هجای کوتاه شروع می‌شوند، این گزینه این طور تقطیع می‌شود:

-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	-

چون رکن اول «فاعلاتن» است و رکن دوم «فاعلاتن» نیست، پس شاعر در رکن اول از اختیار وزنی استفاده کرده است.

۱۷۹۲. ۱ وزن شعر «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن» است، ولی در مصراع اول در رکن پایانی «فعلن» آمده است.

نگ	ذ	رد	یا	د	گ	ل	سن	ب	ل	من	ذر	خا	طر
-	U	-	-	U	U	-	U	U	-	-	-	-	-

تذکره: برای یافتن (ابدال) در اکثر موارد بررسی رکن پایانی بسیار مفید است و به پاسخ می‌رسی، پر کاربردترین ابدال آوردن فعلن (-) به جای فعلن (U) است.

۱۷۹۳. ۴ در گزینه «۴» پایه اول مصراع اول با «فاعلاتن» شروع شده است و اختیار شاعری ندارد. (ن گ شو دی: U-U) در سه گزینه دیگر فاعلاتن در اول بیت، اختیار وزنی است. در گزینه «۴» هم این اختیار وجود دارد ولی در مصراع دوم (رکن پنجم بیت) است.

۱۷۹۴. ۴ پر کاربردترین حالت ابدال در هجای ماقبل آخر رخ می‌دهد؛ زمانی که شاعر به جای «U-U» «-» «فعلن» از «-» «فعلن» استفاده می‌کند که در مصراع دوم بیت گزینه «۴» این اتفاق رخ داده. دقت کن که در ابتدای مصراع اول بیت گزینه «۴» کلمه گلستان آمده و به صورت گل بس تان تلفظ شده است. هر دو تلفظ برای این کلمه صحیح است و بستگی به کاربرد آن در شعر دارد.

۱۷۹۵. ۳ با توجه به اینکه هر چهار بیت قافیه وردیف یکسان دارند متوجه می‌شویم از یک شعر هستند و هر ۴ بیت در وزن «مفاعلتن فاعلاتن مفاعلتن فعلن» سروده شده‌اند. پس در اولویت اول به سراغ پر کاربردترین ابدال یعنی «فعلن» به جای «فعلن» در آخر مصراع می‌رویم چون با بررسی دو سه هجای پایان مصراع ابدال مشخص می‌شود مصراع اول گزینه «۱»، مصراع دوم گزینه «۲» و مصراع اول گزینه «۴» ابدال در رکن پایانی دارند.

نکته: حتی اگر وزن بیت را پیدا نکردیم، اگر در انتهای یک مصراع ۳ هجای بلند پشت سر هم وجود داشت، به احتمال زیاد ابدال دارد.

۱۷۹۶. ۳ با یک نگاه به پایان ابیات متوجه می‌شویم که هر چهار بیت از یک شعر است و مصراع دوم همه ابیات با توجه به قافیه و ردیف با دو هجای بلند به پایان رسیده‌اند و احتمالاً ابدال دارند (مم نیست). حال کافی است به پایان مصراع‌های اول دقت کنیم تا ببینیم کدام مصراع یا دو هجای بلند تمام شده:

۱ ش ن بود: U-U - ۲ ن گ نند U-U - ۳ بودن: - - (ابدال) ۴ بزوم: U-U - ۱۷۹۷. ۳ وزن تمامی ابیات «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن» است و در ابتدای تمام مصراع‌ها «فاعلاتن» به جای «فاعلاتن» آمده است. در گزینه «۳» در هجای سیزدهم مصراع اول ابدال وجود دارد. (فعلن)

۱۸۰۳. ۱ تقطیع بیت چنین است:

ع	ا	ب	ن	و	ی	س	و	ی	ق	ب	ل	ی	ا	س	ل	ا	م	ک	ن	د	
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U
ع	ا	ب	ن	و	ی	س	و	ی	ق	ب	ل	ی	ا	س	ل	ا	م	ک	ن	د	
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U

بررسی اختیارات شاعری: ۱. بلند شمردن هجای پایانی مصراع اول (وزنی) ۲. ابدال: آوردن هجای بلند جای دو هجای کوتاه کنار هم در رکن آخر مصراع دوم (وزنی) ۳. آوردن «فاعلاتن» به جای «فعلاتن» در رکن اول هر دو مصراع ۴. کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند (سو) در هجای ششم مصراع اول ۵. بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (ی) در هجای هفتم مصراع اول

۱۸۰۴. ۱ در این تست برای حذف گزینه از ساده‌ترین اختیار وزنی (بلند در نظر گرفتن هجای پایانی مصراع آغاز می‌کنیم که در آن فقط کافی است هجای آخر مصراع بررسی شود که با همین اختیار هر سه گزینه حذف می‌شوند! **بررسی اختیارات وزنی گزینه‌ها:** ۱ اختیار وزنی ندارد. ۲ بلند بودن هجای پایانی مصراع دوم، ابدال (آوردن «-» به جای «U» در رکن آخر مصراع دوم) ۳ بلند بودن هجای پایانی در پایان هر دو مصراع ۴ بلند بودن هجای پایانی در پایان هر دو مصراع، ابدال در رکن آخر مصراع اول.

۱۸۰۵. ۲ **بررسی اختیارات شاعری سایر گزینه‌ها:** ۱ بلند بودن هجای پایانی ۳ بلند بودن هجای پایانی ۴ آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن اول، ابدال («فعلن» جای «فعلن»)

۱۸۰۶. ۴ در این مدل تست‌ها حتماً اول به سراغ ساده‌ترین اختیار یعنی «هجای پایانی» برو. فقط گزینه ۳ و ۴ این اختیار را دارد. حالا باز هم سراغ ساده‌ترین اختیار زبانی یعنی «حذف همزه» برو که آن هم در بیت ۴ دیده می‌شود. ۱۸۰۷. ۳ برای حل این سؤال کافی بود به هجای پایان مصراع‌ها توجه کنیم که همه به جز گزینه ۳ اختیار دارند.

بررسی اختیارات شاعری سایر گزینه‌ها: ۱ بلند شمردن هجای پایانی ۲ بلند شمردن هجای پایانی، حذف همزه، کوتاه به بلند «غم» ۴ بلند شمردن هجای پایانی، حذف همزه

۱۸۰۸. ۲ برای بالا رفتن سرعت بهتر است از ساده‌ترین اختیارات وزنی و زبانی شروع کنیم. وزنی: «بلند در نظر گرفتن هجای پایانی» با یک نگاه به هجای پایان مصراع‌ها مشخص می‌شود که همه به جز گزینه ۴ این اختیار را دارند. زبانی: «حذف همزه»: با خوانش درست بیت‌های «۱» تا «۳» متوجه می‌شویم که در گزینه ۲ عبارت «بودم افتاده» حذف همزه دارد. جواب پیدا شد!

۱۸۰۹. ۲ هر چهار بیت در وزن «فعلاتن مفاعیلن فعلن» سروده شده‌اند و در رکن آخر مصراع اول همه گزینه‌ها «فعلن» به جای «فعلن» آمده است که اختیار ابدال است: اما در گزینه ۲ با وجود اختیار ابدال، اختیار فاعلاتن به جای فعلاتن وجود ندارد چرا که هر دو مصراع با فعلاتن شروع شده‌اند.

۱۸۱۰. ۱ اختیار هجای پایانی: هجای پایان هر دو مصراع کشیده و بلند به حساب می‌آید.

اختیار فاعلاتن به جای فعلاتن: رکن اول مصراع اول اختیار ابدال: رکن پایانی مصراع اول به جای «فعلن» از «فعلن» استفاده شده که ابدال دارد:

خام می‌سا	د د لی شی	و ی جان با	زان نیست
فاعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فعلن
خ ب ری از	ب ر آن دل	ب ر غی یا	ر ب یار
فعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فعلن

۱۷۹۸. ۳ در بیت قلب وجود ندارد و امکان آن نیز وجود ندارد، زیرا وزن شعر «فعلاتن مفاعیلن فعلن» است. قلب در رکن‌های «مفتعلن» و «مفاعیلن» رخ می‌دهد. سایر اختیارات مشهود است.

مُش	ت	ری	را	ب	ها	ی	رو	ی	ت	نیست
-	U	-	-	U	-	U	-	U	-	U
مَن	ب	دین	مف	ل	سی	خ	ری	دا	رت	-
-	U	-	-	U	-	U	-	-	-	-

۱۷۹۹. ۴ در شعری که بر وزن فعلاتن یا فاعلاتن آمده است قلب وجود ندارد. قلب در رکن‌های «مفتعلن» و «مفاعیلن» روی می‌دهد.

م	ن	ع	ا	ر	س	ا	ج	ر	ب	ف	س	و	ن	س	خُن
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	U
ا	ز	ن	ی	ب	کل	ک	ه	م	ق	ن	ذ	ش	ک	م	ر
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	U

بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ بلند تلفظ کردن در هجای «سوم»، «هفتم» مصراع دوم. ۲ ابدال در رکن پایانی مصراع دوم (به جای «U» «-» آورده است). ۳ آوردن «فاعلاتن» به جای «فعلاتن» در ابتدای مصراع اول و دوم.

د	ل	ع	ا	ع	ج	غ	م	ز	س	و	ز	ش	و	ر	ا	ن	ا	ز
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
ک	ش	ن	ی	ن	و	ح	چ	ن	د	ی	ش	ی	ط	و	ف	ا	ن	ز
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-

۱. آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن اول مصراع دوم ۲. کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند در هجای دوم و بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در هجای سوم مصراع دوم ۳. ابدال در رکن آخر هر دو مصراع صورت گرفته است: زیرا وزن شعر در اصل «فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن» است ولی اینجا در هر دو مصراع فعلن (-) آمده است. قلب در رکن‌های مفتعلن و مفاعیلن رخ می‌دهد: پس در چنین وزن‌هایی بی‌شک قلب کاربرد ندارد.

ش	ب	تا	ز	س	ت	ز	ه	و	ا	د	ی	ای	من	ذر	پیش
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	U
ا	ث	ش	ط	و	ر	ن	ج	ا	م	و	ع	د	د	ا	ر
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	U

نکته: هر چند تکراری ولی مهم است: قلب تنها در ارکان «مفتعلن» و «مفاعیلن» رخ می‌دهد. وقتی وزن بیت فاعلاتن یا فعلاتن است، قلبی در کار نخواهد بود.

گ	ر	ز	ذ	ر	س	ف	ر	ب	پ	ر	ا	ن	د	چ	ب
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	U
ب	ز	چ	ن	ج	ع	ش	و	د	ر	و	س	و	ی	ذ	ر
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	U

نکته: این نکته خیلی مسخره و به دور از ادب است اما معمولاً پاسخ این مدل تست‌ها «قلب» است: زیرا ابیاتی که قلب داشته باشند خیلی محدود و کم هستند.

۱۸۲۲. ۴ وزن این بیت «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» است. سایر ابیات بر وزن «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن» هستند و در همه اختیار فاعلاتن مشاهده می‌شود، اما از آن جا که در وسط بیت‌ها اختیار ابدال وجود دارد، پیدا کردن وزن آن‌ها دشوار شده.

۱۸۲۳. ۴ وزن این گزینه از تکرار «فاعلن» ساخته شده است.

بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ فاعلاتن مفاعلن فعلن ۲ فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن ۳ فاعلاتن فاعلاتن فعلن

۱۸۲۴. ۳ در هجای سوم مصراع دوم در گزینه «۳»، شاعر یک هجای بلند را در مقابل دو هجای کوتاه کنار هم آورده است، پس اختیار ابدال است.

نکته: عموماً وجود ۴ هجای بلند (-) پشت سرهم در تقطیع یک بیت نشان از وجود ابدال است البته در بعضی مواقع هم این‌طور نیست.

عاش	عاش	گزینه «۴» در «عاشقش» باید «ن» ساکن تلفظ شود
U-	U-	این اتفاق گاهی در ابیات می‌افتد

توجه: تمام گزینه‌ها با توجه به قافیه، مصراع‌های یک شعر هستند، پس برای صرفه‌جویی در وقت بهتر است فقط یک مصراع را علامت‌گذاری کنیم و سایر بیت‌ها را روی همان علامت‌ها بخوانیم و برای «ابدال» هم روی دو هجای کوتاه کنار هم تمرکز کنیم. یعنی مثلاً در وزن این بیت، فقط در رکن اول «--لال» ممکن است ابدال رخ دهد.

۱۸۲۵. ۲ در اختیار ابدال باید در پی یافتن دو هجای کوتاه پشت سر هم باشیم که در مقابل آن‌ها دیگر هجای کوتاهی وجود نداشته و یک هجای بلند به جای آن دو آمده باشد. بررسی گزینه‌ها: در هجای هفتم مصراع اول گزینه‌های «۱»، «۳» و «۴» شاعر یک هجای بلند را در مقابل دو هجای کوتاه کنار هم آورده است.

-	-	U	U	-	-	-	-	-	U	U	-	-
-	-	U	U	-	-	U	U	U	-	U	U	-

-	-	U	U	-	-	U	U	U	U	U	-	-
-	-	U	U	-	-	U	U	U	U	U	-	-

-	-	U	U	-	-	-	-	U	U	-	-	-
-	-	U	U	-	-	U	U	-	U	U	-	-

-	-	U	U	-	-	-	-	U	U	U	-	-
-	-	U	U	-	-	U	U	-	U	U	-	-

۱۸۲۶. ۴ بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ ای آفتاب گردون تاری شو و مناب **سکنه ابدال**

۲ زین جلوه چشم گیتی انگیخته ز خواب **سکنه ابدال**

۳ وانگه به قاب قوسین اندر نهاد رخت / و آمد ز پاک یزدان او را بسی خطاب **سکنه ابدال**

اگر قسمت‌های مشخص شده را نیز تقطیع کنی، می‌بینی ۴ هجای بلند پشت سر هم آمده که احتمالاً ابدال است.

نکته: یک راه مناسب برای پیدا کردن ابدال، خوانش درست بیت و یافتن سکنه‌هایی در خوانش است.

۱۸۱۱. ۱ در گزینه «۱» علاوه بر پایان دو مصراع، در پایان نیم‌مصراع اول شاعر هجای کشیده (باد) آورده است و آن را بلند محسوب کرده است. در وزن‌های غیردوری، ممکن نیست در یک بیت ۳ بار این اختیار بیاید.

توجه: اختیار بلند بودن هجای پایانی در پایان بیت، پایان مصراع و پایان نیم‌مصراع (در وزن دوری) به‌کار می‌رود.

۱۸۱۲. ۴ تنها در پایان مصراع اول این گزینه هجای بلند نیامده. تو (U) باید بلند به حساب بیاید. بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ نمائد نمائد (ند بلند است) ۲ جان بزد (جان و زد بلند است) ۳ گفت باراند (فت ند بلند است)

۱۸۱۳. ۴ بررسی هجاهای پایانی گزینه‌ها: ۱ لیل (U-) ۲ خاک (U-) / ماست (U-) ۳ نی (-) ۴ باد (U-) / پوش (U-) / بت (U) / گوش (U-)

توجه: هجای پایان نیم‌مصراع در وزن دوری در حکم پایان مصراع است و اگر بلند نباشد اختیار وزنی حساب می‌شود.

۱۸۱۴. ۱ به نحوه تلفظ و خوانش کلمات انتهایی خیلی دقت کن (فقط بیت «ه» در مصراع اول اختیار دارد) بررسی ابیات: **ه** می‌شوید می‌روید (شستن و رو بیدن) **ب** بته بده (Bedeh Beneh) ← اگر شک داری «ی» اضافه کن: بته‌ی بدهی **ج** شنو برو در انتهای خود صامت دارند: row now **د** به (Beh) به معنای بهتر است، پس «ه» تلفظ می‌شود. **ه** مصراع اول جهانش تلفظ می‌شود تا وزن درست باشد ← هانش (hansh) هجای کشیده. اما در مصراع دوم بؤد مختوم به وُد است که خودش بلند است و اختیار ندارد.

۱۸۱۵. ۲ به نحوه تلفظ کلمات آخر توجه کن و گزینه دچار اشتباه می‌شوی: بررسی ابیات: **ه** می‌آورد: زد بلند است و اختیار ندارد. **ب** می‌برآورد: وُرد کشیده است و اختیار دارد. **ج** نه (Na) کوتاه است و اختیار دارد. **د** نه (Neh) از مصدر نهادن: بلند است و اختیار ندارد.

۱۸۱۶. ۲ در این گزینه کلمات انتهایی زود و دود هستند و «ود» هجای بلند است و اختیار ندارد. بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ وسط مصراع اختیار دارد زیرا وزن آن دوری است: ضایع چه کنی رشته **۳** وسط مصراع دوم اختیار دارد: سینه ز هجران بسوخت **۴** انتهای مصراع دوم هجای کشیده آمده است.

۱۸۱۷. ۲ بررسی گزینه‌ها: ۱ بر وزن: مستعلن مفاعل مستعلن فعل بر وزن: فاعلاتن فاعلاتن فعلن **۳** بر وزن: مستعلن مستعلن مستعلن فعلن **۴** بر وزن: مفاعلن فاعلاتن مفاعلن فعلن. وقتی صحبت از اختیار وزنی در رکن اول بود، ابتدا به اختیار آوردن فاعلاتن به جای فعلن فکر می‌کنیم، اگر نبود به سراغ ابدال می‌رویم.

۱۸۱۸. ۱ بیت بر وزن «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن» است پس در رکن اول «فاعلاتن» به جای «فاعلاتن» آمده و اختیار وزنی است.

۱۸۱۹. ۳ همه ابیات با «فاعلاتن» آغاز می‌شوند اما وزن گزینه‌های «۱»، «۲» و «۴» همه از تکرار «فاعلاتن» ساخته شده، پس اختیاری ندارند. وزن گزینه «۳» «فاعلاتن فاعلاتن فعلن» است. دقت کن در مصراع دوم گزینه «۴» «تو» اختیار زبانی دارد و باید به هجای بلند تبدیل شود تا وزن درست بشود.

۱۸۲۰. ۴ وزن ابیات «۱» و «۳» فاعلاتن ندارد پس نمی‌تواند اختیار داشته باشد. بیت «۲» و «۴» بر وزن «فاعلاتن مفاعلن فعلن» است اما در بیت «۲» هر ۲ هجاهای اول مصراع کوتاه است (بر ک). بیت «۴» به شکل «فاعلاتن مفاعلن فعلن» آمده است.

۱۸۲۱. ۲ وزن این بیت «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» است. دقت کن که کلمه اول «کند Kand» است. سایر ابیات به شکل «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن» هستند.

۱۸۳۳. ۴

ز	م	ذ	د	لَط	ف	و	می	من	گش	تم	ن	زاتک
-	U	U	U	-	U	-	-	-	-	-	U	-
گو	ید	سل	طا	ن	غیب	س	ت	ت	را	نی	م	را
-	-	-	U	U	-	U	U	U	-	-	U	-

وزن بیت دوری (مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن) است و شاعر در رکن سوم مصراع اول و رکن اول مصراع دوم از مفعولن (---) به جای مفتعلن (---) استفاده کرده است که ابدال است. در سایر گزینه‌ها فقط یک بار از فع لن (---) به جای فعلن (---) در رکن آخر مصراع استفاده شده است. (مصراع اول گزینه‌های «۱» و «۲» و مصراع دوم گزینه «۳»)

توجه: وجود چهار هجای بلند یا بیشتر در کنار هم به احتمال بسیار زیاد ابدال را نشان می‌دهد.

۱۸۳۴. ۳ وزن این گزینه «مستفعل مفعولن مستفعل مفعولن» است و تغییر ندارد.

وزن سایر ابیات: ۱ فاعلاتن مفعولن فاعلاتن فعلن (هر ۲ مصراع) ۲ مفتعلن مفتعلن فاعلن / مفتعلن مفعولن فاعلن ۳ مفتفعل مستفعل مستفعل / مستفعل مستفعل مستفعل مستفعل

این تست با تقطیع بسیار دشوار می‌شود: زیرا وزن بیت گزینه «۳» خودش هجاهای بلند فراوانی دارد.

۱۸۳۵. ۴ بیت گزینه «۴» بر وزن (مستفعل فاعلاتن مستفعل فاعلن) است و تنها در رکن سوم هر دو مصراع ابدال به کار رفته است.

ا	ف	س	ک	نا	م	ی	خ	وا	نی	طی	شد
-	U	U	-	U	U	-	U	-	-	U	-
وان	تا	ز	ب	ها	ب	زن	د	گا	نی	دی	شد
-	-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	-

۱۸۳۶. ۲ بررسی گزینه‌ها:

-	U	U	-	U	U	-	-	U	-
-	-	-	-	U	U	-	-	U	-

-	U	-	-	U	U	-	U	U	-
-	U	-	-	U	U	-	U	U	-

-	-	U	U	-	-	-	-	U	U	-	-	
-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-

-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U
-	-	-	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U

۱۸۳۷. ۱ وزن همه ابیات «مفتعلن مفاعله مفتعلن مفاعله» است اما بیت «۱» به این شکل است:

مفتعلن مفاعله مفتعلن مفاعله / مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفاعله

توجه: تنها کاربرد اختیار قلب آوردن «مفتعلن» و «مفاعله» به جای یکدیگر است. (یک استثنا هم دارد که فراتر از کتاب است.)

۱۸۲۷. ۲ همه ابیات از یک شعر هستند (قافیه و ردیف را ببین). وزن شعر: مفتعلن فاعلات مفتعلن فع. در مصراع اول بیت «۱» و مصراع دوم ابیات «۳» و «۴» وزن به این شکل شده است: مفعولن فاعلات مفتعلن فع

ابدال

۱۸۲۸. ۳ وزن (--- / U-U / U-U / ---) در صورت ابدال، به شکل (--- / --- / U-U / ---) درمی‌آید. یعنی انتهای آن ۵ خط مشاهده می‌شود. این ویژگی در مصراع اول بیت «۱» و «۲» و هر دو مصراع بیت «۴» دیده می‌شود. ۱۸۲۹. ۱ وزن تمام ابیات مستفعل فاعلات مستفعل (مفعولن)

(--- / U-U / U-U / ---) است. در صورت وجود ابدال، این وزن به شکل مفعولن فاعلات مفعولن (--- / U-U / ---) درمی‌آید. مصراع اول گزینه «۲» و مصراع دوم گزینه‌های «۳» و «۴» به این شکل هستند و سکنه خوانش آن‌ها واضح است.

۱۸۳۰. ۳ وزن بیت گزینه «۳» (مستفعل فاعلاتن مستفعل فع) است. هجای یازده هر دو مصراع ابدال دارد.

ای	کا	ش	ک	جا	ی	ا	ز	می	ذن	بو	دی
یا	این	ز	ه	دو	ر	را	ب	سی	ذن	بو	دی
-	-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	-
											ابدال

بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ مفاعله فاعلاتن مفاعله فعلن: در مصراع دوم به جای فعلن (---) از فعلن (---) استفاده شده ۲ فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن: در این وزن امکان وجود ابدال نیست چون دو هجای کوتاه کنار هم ندارد. ۴ مفاعله فاعلاتن مفاعله فعلن: هر دو مصراع بدون اختیار ابدال است.

۱۸۳۱. ۳ وزن هر چهار بیت «مفتعلن فاعله مفتعلن فاعله» است که در صورت ابدال مفتعلن (--- / U-U / ---) به مفعولن (---) تبدیل می‌شود.

یا	ا	ت	ر	نا	غ	شان	غر	ذم	سَل	طا	ن	عشق	
-	U	U	-	-	U	-	-	U	-	-	U	-	
												مفتعلن	
گو	ید	خا	قا	ن	یا	خا	ک	ت	ام	مر	خ	یا	
-	-	U	-	-	U	-	-	U	U	-	-	U	-
													مفتعلن

ابدال: در رکن سوم مصراع اول و رکن اول مصراع دوم صورت گرفته است.

بررسی ابدال در سایر گزینه‌ها: ۱ رکن اول مصراع اول ۲ رکن اول مصراع اول ۴ رکن اول مصراع اول

۱۸۳۲. ۳ بررسی گزینه‌ها: ۱ در رکن پایانی دو مصراع ابدال وجود دارد. ۲ ابدالی ندارد. ۳ شاعر در رکن دوم (هجای پنجم) مصراع دوم، یک هجای بلند را به جای دو هجای کوتاه کنار هم آورده است.

-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U
-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U

۴ ابدالی ندارد و نمی‌تواند داشته باشد (وزن U-U ندارد).

-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U
-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U

۱۸۳۸. ۲ وزن این مصراع «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن» است که در رکن نخست آن شاعر به جای مفتعلن از مفاعله بهره برده است.

۱۸۳۹. ۳ وزن همه ابیات «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن» است.

بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ مصراع اول: مفتعلن فاعلن مفاعله فاعلن

۲ مصراع دوم: مفتعلن فاعلن مفاعله فاعلن

۴ مصراع اول: مفتعلن فاعلن مفاعله فاعلن (مصراع دوم هم ابدال دارد).

۱۸۴۰. ۳ وزن همه ابیات «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن» است اما در گزینه «۳» مصراع اول در وزن «مفتعلن مفتعلن مفتعلن فاعلن» آمده است و ۲ بار از «قلب» استفاده شده است.

۱۸۴۱. ۱ وزن ابیات: ۱ مفاعله فاعلن مفاعله فاعلن / مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن فاعلن ۲ مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن (هر ۲ مصراع) ۳ و ۴ مفتعلن فاعلن مفاعله فاعلن / مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

۱۸۴۲. ۱ تقطیع بیت چنین است:

ن	ما	ند	تی	ری	ذر	ثر	ک	ش	ق	ضا	ک	ف	نک
-	U	-	U	-	UU	-	-	U	U	-	U	-	U
سو	ی	د	نم	پ	س	زن	کش	ت	بم	ت	حان	ن	گ
-	U	-	U	-	UU	-	-	U	-	U	-	U	-

توجه: اختلاف همزمان هجاهای ۱ و ۲ مصراع دوم با مصراع اول با دو توجیه رفع می‌شود: ۱ کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند در هجای اول و بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در هجای دوم (این دیدگاه به نظر علمی‌تر است). ۲ اختیار وزنی قلب و جابه‌جایی هجاهای کوتاه و بلند کنار هم که با توجه به صورت سؤال ما مجبوریم قلب در نظر بگیریم.

بررسی اختیارات ابیات: ۱ ابدال در رکن دوم مصراع اول ۲ بلند تلفظ کردن هجای کوتاه در هجای ۹ مصراع اول ۳ حذف همزه (سر انگشت) ۴ بلند بودن هجای پایانی مصراع دوم

۱۸۴۳. ۴ وزن همه مصراع‌ها «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن» است اما تنها گزینه «۴» بدون قلب است. قلب در سایر گزینه‌ها: ۱ و ۳ مفتعلن فاعلن مفاعله فاعلن ۲ مفاعله فاعلن مفتعلن فاعلن

۱۸۴۴. ۱ وزن این بیت به صورت مفتعلن مفتعلن فاعلن آمده است. پس رکن دوم قلب دارد، زیرا در اصل مفاعله بوده است.

۱۸۴۵. ۳ بررسی گزینه‌ها:

۱ مستعلن مستعلن مستعلن (امکان قلب ندارد).

دل	یر	گ	رف	تر	من	ب	نم	یک	یا	ر	گی
-	U	-	-	-	U	-	-	-	-	U	-

۲ مفتعلن مفتعلن فاعلن (بدون قلب)

زی	ر	ن	شی	ن	غ	ن	مت	کا	ی	نات
-	U	U	-	U	U	-	-	-	U	-

۳ مفتعلن مفتعلن مفاعله فاعلن (رکن سوم قلب دارد)

نس	ت	ک	سی	یر	ن	ر	سد	پ	شا	خ	هو	وی	تی	ت
-	U	U	-	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-

قلب

۴ مفتعلن مفاعله مفتعلن مفاعله فاعلن (بدون قلب)

یر	ش	و	مز	ن	شا	ط	دل	وق	ت	س	خر	پ	من	ظ
-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	-	U	-	U	-

۱۸۴۶. ۴ در گزینه «۱» وزن اصلی «مفتعلن مفتعلن فاعلن» است که شاعر در رکن دوم مصراع اول از «مفاعله» استفاده کرده است. گزینه «۲» در وزن «مفتعلن مفاعله مفتعلن مفاعله» سروده شده است: اما شاعر در رکن چهارم مصراع اول از «اختیار قلب» استفاده کرده و «مفتعلن» را به جای «مفاعله» آورده است. در گزینه «۳» وزن شعر «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن» است که شاعر در رکن اول بیت «مفاعله» را به جای «مفتعلن» به کار برده است. همچنین در مصراع دوم رکن اول «مفعولن» آمده که ابدال است. وزن گزینه «۴» از تکرار مفتعلن به وجود آمده که همه رکن‌ها مفتعلن هستند و «مفاعله» به جای آن‌ها استفاده نشده است. فقط در هر دو مصراع در کلمه «پهلوی» تغییر مصوت بلند به کوتاه داریم.

۱۸۴۷. ۴ در این گزینه وزن به صورت «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن» است که اختیار ندارد. بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ مفتعلن مفتعلن مفاعله فاعلن مفتعلن ۲ مفتعلن مفاعله مفتعلن مفاعله فاعلن مفتعلن فاعلن

نکته: از کجا می‌فهمیم که وزن اصلی شعر چیست؟ پایه‌های آوایی یک مصراع یا تکرار می‌شوند یا یک درمیان مثل هم هستند. پس مواردی مثل گزینه‌های «۱»، «۲» و «۳» این سؤال حتماً نیاز به تغییر دارند.

۱۸۴۸. ۱ این بیت کاملاً مطابق با وزن «مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن» است و قلب ندارد. اما در سایر ابیات حداقل یک بار «مفاعله» جایگزین مفتعلن شده است.

۱۸۴۹. ۴ تمام ابیات از یک شعر و هم‌وزن هستند.

بررسی گزینه‌ها:

۱ و ۲

-	U	-	-	U	U	-	-	U	-	-	U	U	-
-	U	-	-	U	U	-	-	U	-	-	U	U	-

۳

-	U	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	-	-
-	U	U	-	U	U	-	-	U	-	-	-	-	-

۴

-	U	-	U	U	-	-	U	-	-	U	U	-	
-	U	U	-	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-

شاعر دو اختیار خاص را در کنار سایر اختیارات پر کاربرد به کار برده است: یکی ابدال است در رکن اول (هجای دوم) مصراع اول و دوم گزینه «۳»، دیگری قلب و آوردن مفاعله (U-U) به جای مفتعلن (-UU) در رکن سوم مصراع دوم گزینه «۴».

۱۸۵۰. ۴ تقطیع همه مصراع‌ها:

-	U	-	-	U	U	-	-	U	-	-	U	U	-
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

تقطیع بیت پایانی اندک تفاوتی دارد:

په	ک	ز	بهر	ر	س	خن	یر	ن	گ	شا	ید	ز	بان
-	U	U	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	-
نم	ن	ت	وا	ند	ک	مرد	س	خن	پ	پا	بان	ب	زد
-	U	U	-	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-

وزن همه ابیات از تکرار «مفتعلن فاعلن» ساخته شده است، اما در رکن سوم مصراع آخر شاعر به جای مفتعلن از رکن «مفاعله» استفاده کرده است که اختیار قلب نام دارد.

۱۸۶۸. وزن هر چهار بیت «مفتعلن مفاعله مفتعلن مفاعله» است که شاعر در گزینه ۲ در رکن دوم مصراع دوم به همراه تغییر مصوت بلند به کوتاه از مفتعلن به جای مفاعله استفاده کرده است.

کی	س	ه	نو	ز	فر	پ	هست	یا	ث	ن	زان	قی	وی	دی	لم
-	U	U	-	U	-	U	-	U	U	-	U	-	U	-	U
چا	ر	چ	خا	قا	نی	نی	گر	کی	س	ر	سد	پ	لا	غ	ری
-	U	U	-	U	U	-	U	U	-	U	-	U	-	U	-

۱۸۶۹. در رکن پایانی مصراع اول ابدال صورت گرفته است. / هجای پایانی مصراع دوم کوتاه است و باید بلند محسوب شود. / در عبارات «از آن» و «شده است» حذف همزه رخ داده است.

۱۸۷۰. امیدوارم وقت خود را با تقطیع هجایی بیت تلف نکرده باشی! وزن اصلی بیت «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن» است و از آنجا که رکن مفتعلن و مفاعله ندارد اصلاً امکان وجود قلب در بیت نیست (رد گزینه‌های ۲ و ۳)، ضمناً هیچ کدام از کلمات بیت با «و» یا «ی» که بعد از میانجی بیاید پایان نیافته‌اند: پس تبدیل مصوت بلند به کوتاه هم نمی‌تواند رخ داده باشد. (رد گزینه ۱) سایر اختیارات در بیت وجود دارند:

فول	ت	شا	ع	ر	ی	من	س	خ	رز	فر	ط	م	لال
-	U	-	U	U	-	U	U	-	U	-	U	U	-
									حذف همزه (زبانی)				
م	ت	نف	فر	ش	د	مز	ین	د	گ	ری	ز	می	رفت
-	U	U	-	U	U	-	U	U	-	U	-	U	U
													ابدال

۱۸۷۱. وزن هر چهار بیت «فاعلاتن مفاعله فعلن» است که در ابتدای تمام مصراع‌ها از فاعلاتن به جای فاعلاتن استفاده شده به جز مصراع اول بیت ۲: اما اگر با «حذف همزه» به دنبال حذف گزینه باشیم همه گزینه‌ها به جز بیت ۴ حذف می‌شوند.

من	ک	با	شم	ذ	ران	خ	زم	ک	ض	با
یر	د	دا	ر	خ	ری	م	خر	م	ت	اوست
-	U	-	U	U	-	U	-	U	U	-
										فعلن
										مفاعله
										فعلن

«حذف همزه» در هجای ششم مصراع اول و «بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه» در هجای چهارم مصراع دوم رخ داده است.

۱۸۷۲. برای درست پاسخ دادن به این گونه تست‌ها از رد گزینه و پاسخ خودش استفاده می‌کنیم. اولین اختیار آوردن «فاعلاتن» به جای «فاعلاتن» است که پاسخ «الف» یا «ج» است: «الف» را رد می‌کنیم چون اولین هجای هر دو مصراع آن کوتاه است پس گزینه‌های ۱ و ۲ حذف می‌شوند. حالا آخرین اختیار (ابدال) را بررسی می‌کنیم که پاسخ «د» و «ب» است. کافی است به رکن پایانی بیت‌ها نگاهی بیندازیم: اگر آخرین رکن یک مصراع «U-U» و یک مصراع دیگر «-» باشد حتماً و قطعاً ابدال دارد که پاسخ گزینه ۴ است: زیرا در بیت «ب» این اتفاق افتاده است. ضمناً بیت «د» به هیچ‌وجه نمی‌تواند ابدال داشته باشد: زیرا وزن آن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعله است و ابدال در وزنی می‌تواند رخ دهد که دو هجای کوتاه در کنار هم داشته باشد.

نکته: ۱ «آوردن فاعلاتن به جای فاعلاتن در رکن اول مصراع» و «ابدال» در رکن آخر مصراع (فع لن به جای فعلن) از اختیارات پرکاربرد هستند که ممکن است در هر دو مصراع بیت رخ دهند. فراموش نکن که در این موارد باید با دانستن وزن اصلی هر دو مصراع را اختیار حساب کنیم. مثلاً در بیت بالا با اینکه هر دو مصراع با رکن «فع لن» پایان یافته‌اند با توجه به وزن اصلی هر دو را ابدال می‌دانیم. ۲ توجه کن اگر صورت سؤال پرسیده بود چند نوع اختیار داریم جواب «دو» می‌شد اما در اینجا تعداد اختیارها را خواسته پس هر دو ابدال را جداگانه حساب می‌کنیم.

۱۸۶۴.

رو	زی	از	مع	ر	ف	ث	فق	ه	پ	سو	زد	ما	را	
-	U	-	U	U	-	U	U	-	U	U	-	U	-	
													ابدال	
ک	پ	گو	یم	ک	ج	نی	س	ث	ز	شی	خا	ن	ک	یار
-	U	-	U	U	-	U	U	-	U	U	-	U	U	-

کوتاه تلفظ کردن در هجای دوم مصراع اول، بلند تلفظ کردن در هجای هفتم مصراع اول و ابدال در هجای سیزدهم مصراع اول مشهود است.

۱۸۶۵. اختیار زبانی کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند فقط زمانی رخ می‌دهد که ۱ حرف پایانی کلمه مصوت بلند «و، ی» باشد. ۲. مجبور باشیم آن را خفیف‌تر تلفظ کنیم و یا به کلمه بعدی بچسبانیم.

ه	زا	ر	سخ	تی	آ	گر	بر	م	نا	نی	نا	سا	نت
U	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-	U	-

مجبوریم «سختی» را به کلمه بعدی بچسبانیم و بخوانیم: «سختیگر» (کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند) / همزه آغاز «آید»، «آسان» و «است» در تلفظ می‌افتد (حذف همزه) / هجای پایانی (نت) کشیده است، ولی در نهایت بلند محسوب می‌شود (بلند بودن هجای پایانی)

۱۸۶۶. ۳ تقطیع بیت چنین است:

ام	رو	ز	ک	دست	ت	گا	ه	نا	ری	نی	ث	وای
-	U	U	-	U	-	U	-	U	-	U	U	-
بی	خی	ک	ب	ر	س	عا	ذ	تا	رد	پ	ن	شای
-	U	U	-	U	U	-	U	-	U	-	U	U

بررسی اختیارات شاعری: ۱. بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در پایان واژه «بر» (هجای ۵ مصراع دوم) ۲. حذف همزه از آغاز «آرد». دقت کن که می‌توان «بنشان» را در انتهای بیت «بنشان» بخوانیم و آن را ابدال حساب کنیم، اما این کار مثل چرخاندن لقمه دور سرمان است. خوب «بنشان» را به صورت عادی می‌خوانیم و هیچ اختیاری هم برای آن حساب نمی‌کنیم.

۱۸۶۷. ۱ باز هم با توجه به قافیه و ردیف می‌دانیم هر چهار بیت از یک شعر و وزن هستند. بهتر است از ساده‌ترین اختیار، یعنی فاعلاتن به جای فاعلاتن شروع کنیم که با تشخیص یک هجای اول مصراع قابل تشخیص است. اگر هجای اول مصراع بلند باشد اختیار دارد و اگر کوتاه باشد اختیار نیست. در گزینه ۱ هر دو مصراع با هجای کوتاه (ز، ط) شروع شده‌اند. پس جواب این گزینه است. در تمام ۸ مصراع در رکن آخر ابدال (فع لن به جای فعلن) وجود دارد. تغییر کمیت مصوت‌ها در گزینه‌ها بدین گونه است: کوتاه به بلند: ۱ هر دو «طلب» در مصراع دوم ۲ «گرمی» در مصراع اول ۳ «قدم» در مصراع اول، «وادی» در مصراع دوم ۴ معنی در مصراع اول «مرتبه» در مصراع دوم / بلند به کوتاه: ۲ «گرمی» در مصراع اول، «وحشتی» در مصراع دوم ۳ «وادی» و «نزدیکی» در مصراع دوم ۴ «معنی» در مصراع اول

۱۸۸۱. تقطیع هجایی بیت چنین است:

ع	ن	ق	ا	ی	ز	ک	ر	د	س	ت	ف	ت	ز	ی	ف
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
د	س	ت	ی	ک	ی	ز	ک	ر	د	س	ت	ف	ت	ز	ی
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U

اختیارات شاعری: ۱. ابدال: آوردن هجای بلند به جای دو هجای کوتاه کنار هم در هجای دوم مصراع اول ۲. بلند بودن هجای پایانی در پایان دو مصراع و نیم مصراع (مصراع دوم)

۱۸۸۲. با کمی دقت خیلی سریع به پاسخ می‌رسیم: هجاهای پایانی تمامی ابیات «کشیده» است و طبق اختیار وزنی باید «بلند» در نظر گرفته شوند. (گفت، نست، رفت، رفت) و نیز با صحیح خواندن شعر درمی‌یابیم اختیار وزنی حذف همزه در ابیات «۲»، «۳» و «۴» کاملاً مشهود است.

بررسی سایر گزینه‌ها: ۱. حافظ را ← ظر ← کن آن ← نان ← زنه از آن ← زن ها ز زن. در گزینه «۱» تنها اختیار وزنی بلند گرفتن هجای کشیده پایان مصراع را داریم.

۱۸۸۳. با صحیح خواندن بیت نیز به راحتی می‌توان دریافت که «حذف همزه» ندارد. بیت در وزن «فاعلاتن مفاعیلن فعلن» سروده شده است.

ه	ر	ک	ر	س	ا	ی	ی	ت	ب	ا	ش	د	ن	ی	س
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
ر	و	ز	ا	را	پ	ا	ف	تا	س	ب	ن	ی	س	ا	ی
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U

بررسی سایر گزینه‌ها: ۱. ابدال در هجای نهم مصراع اول (اختیار وزنی) ۳. هجای پایانی دو مصراع: تبدیل هجای کشیده به بلند (اختیار وزنی) ۴. در هجای ششم مصراع اول: بلند تلفظ کردن کسره اضافه (اختیار وزنی)

۱۸۸۴. در بیت دوم فقط یکبار آن هم در انتهای واژه «آب» مصوت کوتاه، بلند تلفظ شده است. بررسی سایر گزینه‌ها: ۱. وزن شعر «مستفعل مستفعل مستفعل قع» است که به صورت «مفعول مفاعیل مفاعیل فعل» نیز قابل دسته‌بندی است. ۲. در رکن سوم هر دو مصراع بیت اول به جای مستفعل (- - U) از مفعول (- -) استفاده شده که ابدال است. ۴. حروف قافیه در هر چهار مصراع «یز» است که قاعده (۲) محسوب می‌شود و حرف آخر حروف اصلی قافیه «ز» همان «روی» است.

تذکر: وزن رباعی در کتاب درسی معرفی نشده و دانش‌آموزان با قواعد و ظرایف این وزن آشنا نیستند!

۱۸۸۵. در سایر ابیات اصلاً امکان تغییر مصوت بلند به کوتاه وجود ندارد.

ق	و	ت	ب	ا	ی	ز	ک	ر	د	س	ت	ف	ت	ز	ی
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
ق	و	ت	ب	ا	ی	ز	ک	ر	د	س	ت	ف	ت	ز	ی
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U

۱. آمدن فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن اول مصراع اول ۲. کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند در هجای پنجم مصراع اول ۳. ابدال در رکن آخر ۴. بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه در هجای سوم مصراع اول

۱۸۸۶. با دریافتن این موضوع که وزن این بیت «فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن» است، قطعاً اختیار شاعری «قلب» ندارد؛ زیرا این اختیار در ارکان «مفتعلن» و «مفاعیلن» رخ می‌دهد.

چ	ن	گ	ل	م	ی	ذ	م	ی	ز	ب	ر	د	ی	ر	و	ن	ا	ی	ذ	ر
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
چ	ن	گ	ل	م	ی	ذ	م	ی	ز	ب	ر	د	ی	ر	و	ن	ا	ی	ذ	ر
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U

بررسی سایر گزینه‌ها: ۲. رخ دادن «ابدال» در رکن آخر مصراع دوم ۳. بلند تلفظ کردن «و» عطف در هجای سوم مصراع اول و کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند در هجای ششم مصراع اول ۴. آوردن «فاعلاتن» به جای «فعلاتن» در رکن اول مصراع اول ۵. شعر تعلیمی هست و پند و اندرز می‌دهد.

قافیه هر دو بیت طبق قاعده ۲ هست و بیت اول تبصره دارد (تند الحاقی است) وزن شعر «فعلاتن مفاعیلن فعلن» است که در مصراع‌های اول تا سوم از اختیار «فاعلاتن» به جای فعلاتن استفاده شده است.

حذف همزه در ابیات مشهود است، اما هیچ مصوت بلندی کوتاه نشده است (اساساً هیچ کلمه‌ای که انتهایش مصوت بلند «و» یا «ی» باشد، در این دو بیت وجود ندارد)

۱۸۸۸. در این بیت «کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند» مشاهده نمی‌شود.

م	ر	د	گ	ا	ن	چ	م	ت	ز	ع	و	ت	ح	ق	ز	ن	د	ش	ذ	ن
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
م	ر	د	گ	ا	ن	چ	م	ت	ز	ع	و	ت	ح	ق	ز	ن	د	ش	ذ	ن
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U

ابهام در صورت سؤال: صورت سؤال با لحنی طرح شده که ممکن است کسی فکر کند، هر دو اختیار باید غلط باشد، اما در گزینه «۲» فقط یک اختیار نادرست و سایر اختیارات گزینه‌ها همه درست هستند.

۱۸۸۹. وزن بیت «مستفعلن مفاعل مستفعلن فعل» یا «مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن» و ناهمسان است.

۲. در بیت اختیار وزنی وجود ندارد. ۳. ۱۴ U و در مصراع دوم وجود دارد (از وزن هم می‌توان فهمید) و ۳ هجای کشیده وجود دارد (واب- داد- دید)

۴. وزن بیت ناهمسان است و نام بحرهای ناهمسان در کتاب وجود ندارد و این بیت رجز نیست (فراتر از کتاب: نام بحر این وزن «مضارع مثنیٰ مخرب مکفوف محذوف» است).

۱۸۹۰. در این گزینه هجای پایانی U آمده است که امکان ندارد.

ث	د	ر	ن	ما	ز	ع	ش	ق	چ	خ	ا	ی	د
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U

۱۸۹۱. منظور از سه نوع اختیار وزنی عموماً «فاعلاتن اول مصراع- هجای پایانی- ابدال فعلن» است. این سه اختیار تنها در بیت «۲» و «۳» دیده می‌شود. وزن بیت «۱» (فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن) فقط هجای پایانی را می‌پذیرد و وزن بیت «۴» (مستفعلن مفاعل مستفعلن فعل) تنها اختیار هجای پایانی و ابدال را می‌پذیرد، پس قطعاً نمی‌توانند ۳ نوع اختیار داشته باشند.

در گزینه «۲» در عبارت «کسی از» تغییر مصوت بلند به کوتاه وجود دارد، کسره انتهای «دل» نیز باید بلند تلفظ شود.

۱۸۹۲. ۴ این سؤال به لحاظ علمی کاملاً غلط است و این دو بیت «قلب و ابدال» هر دو را دارد، اما این نوع از اختیار «قلب» در کتاب درسی ذکر نشده است. پس با توجه به اینکه این شعر در وزن «مفتعلن» نیست و «قلب» طبق کتاب درسی تنها میان «مفتعلن و مفاعلن» رخ می‌دهد، اختیار قلب را نادرست گرفته است.

ردیف: خوشتر / کلمات قافیه: جانان - سامان - پریشان / حروف قافیه: ان / طبق قاعده ۱۲ / حرف روی: ن

وزن مصراع «۱ و ۳ و ۴»: مستفعل فاعلات مفعولن فع (مفعول مفاعلن مفاعیلن فع) وزن مصراع «۲»: مستفعل مستفعل مفعولن فع (مفعول مفاعیلن مفاعیلن فع) این شعر در قالب رباعی و وزن اصل «مستفعل مستفعل مستفعل فع» سروده شده که به صورت «مفعول مفاعیل مفاعیل فعل» نیز جدا می‌شود.

۱۸۹۳. ۳ مفهوم مشترک: برتری یار بر سرو و ماه. در صورت سؤال شاعر به یارش می‌گوید که تو مانند سرو هستی ولی سرو نمی‌تواند راه برود و تو می‌روی: تو مانند ماه هستی اما ماه نمی‌تواند صحبت کند و تو می‌توانی.

در بیت گزینه «۳» شاعر می‌گوید تو مانند ماه هستی و کلاه هم داری که به زیباییات می‌افزاید و تو مانند سرو هستی و قبا هم می‌پوشی که به زیباییات می‌افزاید.

۱۸۹۴. ۴ مفهوم مشترک: هر کسی توانایی فهم سخن اهل دل و عشق را ندارد و باید سخن شناس و پخته باشد تا بفهمد.

بررسی سایر ابیات: ۱ در جهان هر کسی محرم شتیدن اسرار نیست. ۲ وقتی مستمع فهم ندارد، متکلم ذوق خود را از دست می‌دهد. ۳ یار بدون معلم، سخنوری را به زیبایی آموخته است.

۱۸۹۵. ۳ مفهوم مشترک: کار را باید به خدا واگذار کرد و به دیگران نباید اتکا کرد.

مفهوم بیت گزینه «۳»: مردم برای دنیا کار می‌کنند، نه برای خدا.

۱۸۹۶. ۱ تصویر مشترک: آهی جانسوز که زمین و آسمان را به هم می‌ریزد.

۱۸۹۷. ۴ در بیت صورت سؤال به مباران ایران در جنگ تحمیلی اشاره شده است و در بیت گزینه «۴» نیز اشاره به آن وقایع وجود دارد.

پایه دوازدهم درس نهم

۱۸۹۸. ۳ بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ سر تا پا گوش بودن به نوعی اغراق در شتیدن و توجه است. ۲ ناباور بودن پهنای چاه و بی‌شرمی به نوعی اغراق دارد. ۴ نگاهش مثل ختجر بود، در نافذ بودن نگاه اغراق است.

۱۸۹۹. ۳ بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ از نفس فرشته آزرده شدن اغراق دارد. ۲ کوه صبر چون موم شدن، اغراق دارد. ۴ سنگ خارا چون موم است، اغراق دارد.

۱۹۰۰. ۲ در بیت گزینه «۲» اغراق دیده نمی‌شود. در سایر گزینه‌ها شاعر در توصیف گریه و اشک خود زیاده‌روی کرده است.

۱۹۰۱. ۲ ب «صد بار با چشم بسته از دریا گذشتیم» اغراق دارد. ج «هر کوچهای که هست به عالم دویده‌ای» اغراق آمیز است.

۱۹۰۲. ۳ بیت «الف»: ناف بر زمین گذاشتن: کنایه از درمانده شدن، شاعر می‌گوید باری که بر دوش من است فلک را ناتوان می‌کند. بیت «د»: آب بر آتش زدن: تسکین دادن. معنی بیت: سوز عشق مرا حتی آب دریا آرام نمی‌کند، مگر بوسه‌ای از یار مرا تسکین دهد. بیت «ه»: ترستاک بودن شمشیر پادشاه آن قدر زیاد است که اگر نوزاد نام آن را بشنود، با زره به دنیا می‌آید.

۱۹۰۳. ۴ این بیت تشبیه دارد و به قرمزی رنگ ساق پا اشاره دارد و اغراق ندارد. بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ اینکه همه جهان عاشق و دل‌سوخته معشوق شاعر باشند، اغراق است. ۲ اغراق در شدت گریه کردن ۳ اغراق در شدت غصه خوردن در فراق یار

۱۹۰۴. ۲ «موی میان» اضافه تشبیهی است و می‌توان گفت همیشه اغراق دارد چون کمر را در بازیکی به مو تشبیه کرده است.

اینکه در گزینه «۴» آیهته انا الشمس می‌گوید، اغراق نیست و از اساس غیرواقعی است، در حالی که اغراق بزرگ‌نمایی در چیزی است که از اساس واقعی باشد.

۱۹۰۵. ۳ الف) اینکه آسمان تنها نشانه‌ای از همت باشد، اغراق در همت بلند است و مصراع اول هم اغراق دارد. ب) اغراق در کوچکی دهان یار دارد (که در گذشته ملاک زیبایی یار بوده و پرکاربرد است). می‌گوید دهان تو آنقدر کوچک است که کسی آن را ندیده است.

۱۹۰۶. ۳ قلب: الف) سکه قلبی ب) عضو بدن

۱۹۰۷. ۱ واژه «بو» در بیت نخست همان «رایحه» است و معنی دیگری ندارد. در حالی که در سایر ابیات هم به معنی ۱، رایحه و هم ۲، هوس، آرزو است.

۱۹۰۸. ۳ واژه عهد در مصراع دوم به زیبایی تمام ایهام دارد: ۱. عهد و پیمان ۲. روزگار

۱۹۰۹. ۲ به قدر تشنگی شیرین بود آب: شیرین تنها به معنی گواراست و معنی دیگری ندارد. در حالی که در سایر بیت‌ها هم اسم است و هم صفت.

۱۹۱۰. ۳ در همه بیت‌ها «دور از تو» دو معنی دارد: ۱. دوری از تو ۲. از جانت به دور (جمله دعایی) ولی در بیت «۲» تنها به معنی دعایی است نه فاصله.

۱۹۱۱. ۴ واژه «بو» در بیت ۴ همان «رایحه» است نه به معنی «آرزو».

بررسی سایر ابیات: ۱ چون گرگ به بوی (۱. رایحه، ۲. آرزو، هوس) دنبه در بند ۲ به بوی (۱. رایحه ۲. آرزو، هوس) تو مست هستم ۳ بی‌عارض گل بوی تو گل، بو نکتم: ۱. رایحه ۲. آرزو / من بدون چهره خوشبوی تو دگر هیچ گلی را «بو» نمی‌کنم، آرزو نمی‌کنم.

۱۹۱۲. ۳ مهر: ۱. محبت ۲. خورشید

۱۹۱۳. ۳ الف) کاری (۱. یک کار ۲. که آری (کآری)) ج) بو: ۱. رایحه ۲. هوس و آرزو / در اثر رایحه موی تو به خواب عافیت می‌روم. به سبب آرزوی رسیدن به موی تو به خواب عافیت می‌روم.

۱۹۱۴. ۳ در بیت گزینه «۳» ایهام به کار نرفته است.

بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ رود: ۱. نوعی ساز ۲. رودخانه ۳. فرزند، پسر ۲ دل‌سیه: ۱. مرکز ش سیاه است ۲. بی‌رحم ۴ بو: ۱. رایحه ۲. آرزو

۱۹۱۵. ۳ روزی: معنی موردنظر: یک روز، در صورت تناسب با سایر کلمات: رزق و روزی (غذا)، نصیب و بهره

۱۹۱۶. ۴ قلب: در اینجا به معنی: سکه قلبی، در صورت تناسب با دل: عضو بدن

۱۹۱۷. ۴ بررسی گزینه‌ها: ۱ دور از تو: ۱. دوری تو ۲. از تو دور باشد (در دوری تو رنج کشیدم یا بلا از تو دور من رنج کشیدم) ۲ به: ۱. میوه به ۲. بهتر ۳ مجنون: ۱. دیوانه ۲. قیس (عاشق لیلی) / نظربازی: ۱. نظربازی کردن، ۲. یک فرد نظرباز ۴ واژه «بو» در مصراع اول تنها به معنی «رایحه» است نه آرزو، در مصراع دوم فعل امر از بوییدن.

۱۹۱۸. ۲ ایهام در سایر گزینه‌ها: ۱ مدام: ۱. پیوسته ۲. شراب ۳ یار دلدار: ۱. دلبر معشوق ۲. یار نترس و شجاع / قلب شکستن: ۱. به دل سپاه زدن ۲. ناراحت کردن دیگران ۴ پروانه: ۱. نوعی حشره ۲. مجوز

۱۹۱۹. ۳ «دستان» در مصراع دوم: ۱. دست‌ها ۲. حيله و مکر

بررسی سایر گزینه‌ها: ۱ واژه «شام» ایهام تناسب دارد. در اینجا به معنای شب و در صورت تناسب با «قوت» معنای وعده غذایی تداعی می‌شود. ۲ چین در مصراع اول چین و شکن است و در مصراع دوم کشور چین و جتاس تام دارد. ۴ واژه شانه ایهام تناسب است. اینجا به معنای وسیله آراستن مو آمده و تناسبش با چنگ و انگشت معنای «کتف» را به خاطر می‌آورد.